

מדשן ביתך

גליון
מס' 229

פנינים ורעיונות נפלאים לפרשת השבוע מאוצרו של הרב יוסף זריצקי שליט"א
נערך לדפוס לע"ג המהנדך רבי דוד ב"ר חיים הכהן עדני זצ"ל

בא
תש"פ

"בא אל פרעה" (י' - א')

"ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה", אומר הרבי מקוצק, לא כתוב לך אל פרעה, כי מהקב"ה לא הולכים. אי אפשר להתרחק ממנו, הוא נמצא בכל מקום, מלאו כל הארץ כבודו. לכן אמר כאן "בא" איתי, הנני איתך בכל אשר תלך.

"בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו" (י' - א')

ההנחה הפשוטה היא שפרעה היה כסיל שומה, אינו יציב בדעתו, היום אומר כך ולמחר חוזר בו ואומר ההיפך. וממילא, כשקוראים בתורה שבשעה שהיתה הרווחה - חזר בו פרעה מכל דבריו, אנו מביטים על זה כסיפור על אדם מסוים שהתנהג כשומה. אומר הרב שך שאין זו אמת, התורה אומרת "כי אני הכבדתי את לבו", הקב"ה הוא זה שהכביד את לבו כשהיתה הרווחה. נמצא, כי סיפור התורה על הכבדת לבו, זה לא סיפור על אדם טיפש, אלא לימוד על התנהגות שהקב"ה מתנהג עם מי שמתנהג כמו שהתנהג פרעה. מוסיף הרב שך, נורא למתבונן, כי גם מי שחכם גדול מאוד, יתכן שהקב"ה יכביד את לבו ויכריח אותו להתנהג כטיפש לעין כל, על אף חכמתו המרובה. וזה אות אזהרה לכל אחד, להיזהר מלהגיע לכזה מצב.

בשם האדמו"ר מאוסטינין אומרים - משה רבנו היה תוהה ומתפלא, קשיות עורף כזו ועקביות עזה כזאת לפרעה? מידות אלו ראויות לאדם ירא שמים להיות עז כנמר וכו' לעשות רצון אבינו שבשמים. אמר לו הקב"ה, אני הכבדתי את לבו, לא ממנו הן המידות הללו.

"בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו" (י' - א')

מפרשי התורה מתלכטים בשאלה, מה פשעו ומה חטאתו של פרעה, אחרי שחופש הבחירה ניטל ממנו ומן השמים הכבידו את ליבו? כתוב בילקוט שמעוני [סוף פרשת שמות קע"ו - ה'], כאשר באו משה ואהרן אל פרעה "נבהל פרעה מפני האנשים כי היה תוארם כתואר בני אלוקים", ונפל פחדם עליו, בנוסף, השפיעו עליו האותות והמופתים והמכות, וע"י זה ניטל ממנו חופש הבחירה, כדי לאזן את רוח הכפירה הטבעי שלו מול הפחד ממושה, היה צריך להכביד את ליבו כדי לבטל את ההשפעה של המופתים והמכות כדי להחזירו למעמדו הקודם.

"בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו" (י' - א')

בא אל פרעה והתרה בו. [רש"י].

שואל הרשב"ם, למה דווקא כאן כתוב שהקב"ה חיזק את ליבו ולא בשאר המכות. בספר "דברי התענוגים" (הובאו דבריו בילקוט האורים) כתב ליישב ע"פ דברי בעל הטורים, "בא" בגימטריה שלוש, כאן רמז הקב"ה למושה שיתרה בפרעה בפעם אחת על שלושת המכות העתידיות לבוא, ארבה חשך ומכת

בכורות. והנה רש"י לקמן כתב שני פירושים למה הביא עליהם חשך, א'. הרשעים מתו בשלושת ימי אפילה ולא רצה הקב"ה שהמצרים יראו זאת. ב'. כדי שהיהודים יוכלו להסתובב בבית המצרים, כדי שידעו מה לשאול מהם. א"כ ברור, כי גם אם פרעה יחליט לשלוח אותם, עדיין מכת חושך צריכה לבוא בגלל שני הטעמים הנ"ל. לכן היה קשה למושה להתרות בפרעה את שלושת המכות ובתוכן מכת חושך, כי ידע שההתראה היא בתנאי שלא ישלח את ישראל, והלא יתכן שיחליט לשלוח את ישראל, ובכל זאת תבוא המכה. לכן הוצרך הקב"ה לומר למושה "כי אני הכבדתי את לבו" וברור שהוא לא ישחרר אותם, ולכן אתה יכול להתרות בו בלב שלם.

"בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו" (י' - א')

בא אל פרעה והתרה בו. [רש"י].

כותב הנצי"ב בספרו "העמק דבר", אל תתמה מדוע צריך להתרות בו, והרי הגמ' בסנהדרין [פ"א]. אומרת שכל התראה היא רק שלוש פעמים, ופרעה כבר מוחזק בסירובו. אלא הסיבה "כי אני הכבדתי את לבו", בכל פעם שהוא מסרב, אני הוא שמכביד את ליבו, וא"כ אין לו חזקה בסירובו.

"ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו וכו' ולמען תספר באזני

בנך ובן בנך" (י' - א' - ב')

המטרה שהקב"ה אומר למושה רבינו "בא אל פרעה" היא כדי שפרעה ישלח את עם ישראל ממצרים, א"כ נשאלת השאלה, מדוע הקב"ה אומר לו "כי אני הכבדתי את ליבו", הרי הכבדת לבו של פרעה, זו סיבה שפרעה יסרב לבקשה זו, וזו סיבה להיפך למה שלא לבקש מפרעה להוציא את בני ישראל?

מתרץ החיד"א בספרו "נחל קדומים" תירוץ נפלא, בשם הרב רבינו שלמה אסתרוב זצ"ל שפירש את המילה כי - מלשון אף על פי. ולפי"ז מבאר החיד"א את הפסוק כך, הקב"ה מצווה את משה לבא אל פרעה "כי אני הכבדתי את לבו" - אף על פי שאני הכבדתי את לבו, עדיין יש בידו את האפשרות של בחירה לשמוע בקול ה' ולהוציא את ישראל. מוסיף החיד"א, שלכך נסמך הפסוק "ולמען תספר באזני בנך ובן בנך", לומר לנו, שעיקר גדול בסיפור יציאת מצרים הוא, לספר את הדבר הזה באזני בנינו, שהקב"ה נתן ביד האדם את כח הבחירה, אפילו לרשעים כפרעה, ואפילו אחרי הכבדת הלב עדיין יש ביכלתו של האדם להתגבר ולעשות את רצון ה'.

"ולמען תספר באזני בנך ובן בנך" (י' - ב')

מדוע רק במכת ארבה כתוב "ולמען תספר באזני בנך וכו'". מתרץ ה"כלי יקר", בכל המכות לא נשאר שום רושם במצרים, ואם ירצו להראות לדורות הבאים

את הניסים שהיו במצרים אין מה להראות, אבל במכת ארבה נשאר רושם לדורות גם אחרי שנגמרה המכה, כי במשך השנים ימצאו בזה חידוש, שהארבה מגיע לכל העולם ומשמיד הכל, ורק למצרים הוא לא נכנס כמו שכתוב "ואחריו לא יהיה כן" [י' - ד], וכתב הרמב"ן בשם רבנו חננאל, מעת עתירת משה רבנו ועד עכשיו, אין ארבה מפסיד בכל גבול מצרים, ואם יפול בארץ ישראל יבוא ויכנס בגבול מצרים, אינו אוכל מכל יבול הארץ כלום עד עכשיו. עכ"ל. ועל זה ישאלו הבנים, איך זה שהארבה נכנס לא"י ומדלג על מצרים? וכדי להשיב יצטרכו לספר על עשרת המכות, ויכירו כח מלכותו יתברך. ומסיים הכלי יקר, שפירוש זה יקר ונכון מאוד.

רבי יחזקאל אברמסקי מתרץ, משום שכתוב "ואחריו לא יהיה כן" שלא יהיה ארבה כזה אחרי כן, וזה לא נאמר על שאר המכות, א"כ כנגד וכן בנגד אינם יכולים לדעת רק ע"י שיספרו להם.

"ולמען תספר באזני בנגד" (י' - ב)

שואל הרב מפוניבז' לשם מה כותבת התורה "באזני בנגד", האם לא מספרים לאזני הבן? ומתרץ, בזמנים רגילים, די אמנם לספר לבנים כדבר איש אל רעהו, אמנם כאשר יש רעשים חזקים, יש להשמיע אל האוזן פנימה, שבלי זה הדברים לא יישמעו. דווקא במצרים, בה יש רוע של כוח ועוצם ידי, ההפך מאמונה, שם התורה מדגישה "ולמען תספר באזני בנגד", ספר את הדברים לתוך אוזניו, שמילדותו כבר ישמע היטב ויכנס הדברים לליבו, למרות כל האווירה ההפוכה שנמצאת ברחוב.

רבי משה קלמנוביץ, ראש ישיבת מיר בארה"ב סיפר, ששמע מרבו רבי ברוך בער ליבוביץ, שבילדותו היו נשים שרות שירי ערש מלאים אמונה לתינוקות, וכך הרדימו אותם. כי האימהות בכל הדורות ידעו והבינו את הסוד, שאסור להזניח ולהמתין עם ענין שרשרת האמונה אצל ילדים קטנים, אלא צריך להחזיר לילדים כבר בקטנותם את ענין האמונה, והציפיה לגאולה ולביאת המשיח. ולא כאותם הסוברים, כי עניינים אלו צריך ללמד ולחנך את הילדים רק כשיגדלו, באומרם "מה לילדים ולעניינים אלו", כי האמת היא, שככל שהילדים קטנים ורכים יותר, כך אפשר להשריש בליבותיהם את ענין האמונה, ואז זה נקלט ונשרש יותר.

"ולמען תספר באזני בנגד וכן בנגד את אשר התעללתי במצרים וכו' וידעתם כי אני ה'" (י' - ב)

האדמו"ר רבי יהושע מבעלז' כותב, אם אדם רוצה שיתקבלו דבריו, צריך הוא בעצמו להאמין באותו דבר באמונה שלימה. וזה פירוש הפסוק "ולמען תספר באזני בנגד וכו'" כדי לקבוע את האמונה בבנים, "וידעתם כי אני ה'", תאמינו אתם בעצמכם בלב תמים, אז תוכלו לקבוע את האמונה בלבבות אחרים.

פעם בא יהודי אל האדמו"ר מוקוצק, וביקש ברכה שהבן שלו ילמד. אמר לו האדמו"ר, אם אתה מבקש שהבן שלך ילמד, חזקה על הבן שלך שגם הוא יבוא לבקש ברכה שהבן שלו ילמד, כי גם הוא לא ילמד. אבל אם אתה תלמד והבן שלך יראה איך נראה בית יהודי, הוא ידע שכך צריך לעשות וגם הוא ילמד. אבל אם אתה רק בא לבקש ברכה שהוא ילמד, והבן רואה שאתה בא מהעבודה והולך

לנוח, לקרוא עיתון ולא לומד, הוא יעשה אותו דבר. ולפי"ז מובן הפסוק "ושנתם לבניך ודברת בם", והרי היה צריך להיות כתוב "ודברו בם". אלא, אם אתה רוצה שבניך ישננו, אתה צריך לתת להם דוגמא אישית, שאתה בעצמך תלמד. אם לא, הסיכוי הוא שגם הבן שלך יגיע לבקש ברכה על הבן שלו שילמד.

מספרים על אחד מגדולי ישראל, שסיפר איך הוא נהיה גדול בישראל. סיפרו לו, שמזה דורות, הסבא של הסבא שלו עבד ולא למד כלום. כששאלו את הסבא, למה אתה לא לומד? ענה, שהוא עובד כדי שתהיה פרנסה, כדי שהבן שלו יוכל ללמוד. גם הבן הלך לעבוד ולא למד כלום כששאלו אותו, מה איתך? גם הוא ענה שהוא הולך לעבוד כדי שהבן שלו יוכל ללמוד. וכך הדבר נמשך עשרה דורות, כולם עובדים ועובדים בשביל איזה בן שילמד. ורציתי לדעת, סיפר אותו גדול, מי יהיה הבן שכבר עשרה דורות עובדים בשבילו, והחלטתי שזה יהיה אני.

"ולמען תספר באזני בנגד וכן בנגד את אשר התעללתי במצרים וכו' וידעתם כי אני ה'" (י' - ב)

החיד"א בספרו "נחל קדומים" כתב, הגמ' בב"מ [פ"ה] אומרת, כל שהוא ובנו ובן בנו תלמידי חכמים, אין התורה פוסקת מזרעו. וכתבו התוספות בכתובות [דף ס"ב:] ד"ה "החוט", שזה דווקא אם רואים אחד את השני. וזה מה שכתוב כאן "ולמען תספר וכו'", שכולם רואים זה את זה, ולדבר זה עם זה, אז "וידעתם כי אני ה'", ואז התורה לא תיפסק.

"ולמען תספר באזני בנגד וכן בנגד את אשר התעללתי במצרים וכו' וידעתם כי אני ה'" (י' - ב)

בעל ההגדה אומר "וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח". ומסבירים, הרי זה משובח, שעל ידי זה נעשה המספר משובח. וזה הפירוש "ולמען תספר", שבשביל שתספרו תגיעו לדעת "כי אני ה'". ולכאורה קודם יודעים ואח"כ מספרים, ולמה כאן כתוב ההיפך. אלא, שקורה הרבה פעמים שעל ידי הלימוד של ההורים עם ילדיהם, הם עצמם מגיעים לידי הבנה עמוקה בנושא זה שהם לומדים, ומגיעים להבנה של "וידעתם כי אני ה'".

"ולמען תספר באזני בנגד וכן בנגד את אשר התעללתי במצרים ואת אותותי אשר שמתים בם וידעתם כי אני ה'" (י' - ב)

שואל האדמו"ר רבי יהושע מבעלז', מדוע התורה מתחילה בלשון יחיד "ולמען תספר", ומסיימת בלשון רבים "וידעתם"? ותירץ, לכאורה מצוות סיפור יציאת מצרים "והגדת לבנך" חלה על בני ישראל מיד בשנה הראשונה כשיצאו ממצרים, ומי מכל ישראל יכול היה לקיים מצווה זו? הרי כולם היו במצרים וחשו על בשרם את ההתעללות של מצרים, ולא היה למי לספר. נשאר רק משה רבנו היחידי, שאשתו ובניו היו במדין, רק הוא היה יכול לספר לבניו ולקיים "והגדת" גם בשנה הראשונה. ולפי זה מובן המשך "ולמען תספר" אתה דווקא "באזני בנגד", וע"ז זה "וידעתם" כולכם "כי אני ה'", כי הוא יוציא בזה את כל ישראל.

"עד מתי מאנת לענות מפני שלח עמי ויעבדני" (י' - ג)

המשגיח רבי גד'ל אייזנר הסביר פסוק זה במשל: היה רועה צאן שזאב התנכל לעדרו וטרף ממנו כבש כל יום. כעס הרועה והחליט לארוב לזאב ולתקופו. חיכה

כמה שעות, ומשהגיע הזאב השליך עליו הרועה אבן גדולה. סב הזאב על עקבותיו וברח, החל הרועה לרדוף אחריו, והצליח לאחוז בזנבו, אך לא יכל לעמוד בקצב הריצה. נפל אפיים ארצה, וידו אחת בזנב הזאב, וגופו נגרר על הקרקע ונחבל באבנים. החל צועק "גיוואלד" "גיוואלד". אמר לו חכם אחד, שוטה, "לאז אפ די שוואנץ", "הרפה מן הזנב". כדי להינצל מן הרע, צריך פשוט לעזוב אותו.

"שלח עמי ויעבדני" (י' - ג)

שלש לשונות מצינו על היוצאים ממצרים, עמי, האנשים, הגברים. בפסוק זה מבקש משה רבנו מפרעה שלח את עמי, בפסוק ז' אומרים עבדי פרעה "ויאמרו עבדי פרעה אליו עד מתי יהיה זה לנו למוקש שלח את האנשים", ובפסוק י"א פרעה אומר להם "לא כן לכו נא הגברים" אומר האדמו"ר מבעלז, מיעוט גברים שניים, פעמיים גבר בגימטריה "קדוש", פרעה התכוון לרמוז, אתם הולכים לעבוד את הקב"ה, אז רק הגברים - רק הקדושים ילכו. עבדי פרעה אמרו "אנשים", פעמיים "אנש" בגימטריה שבת, רצו לרמוז שרק שומרי שבת ילכו. אבל משה אמר "עמי", העם כמות שהוא, גם הריקנין.

"הנני מביא מחר ארבה בגבלך" (י' - ד)

בכל אחת מהמכות שהקב"ה הביא על המצרים במצרים אומר הקב"ה למשה מה אמור להיות, ומשה רבנו הולך לפרעה ומודיע לו. אך המעיין בפסוקים בפרשתנו רואה שהקב"ה לא אומר למשה רבנו שהוא עומד להביא ארבה על מצרים, אלא רק משה רבנו כביכול מעצמו אומר לפרעה שהקב"ה אמור להביא ארבה בגבולו, וא"כ קשה מניין למשה רבנו שהמכה שאמורה להגיע למצרים היא מכת ארבה? מתרץ הרמב"ן בשם המדרש [שמו"ר י"ג ד] משה רבנו למד מתוך מה שאמר לו הקב"ה "ולמען תספר באזני בנך", ולכאורה צריך להבין מה מיוחד במכה זו שצריך לספר אותה לבניו, אלא שבזה הודיעו הקדוש ברוך הוא למשה איזו מכה יביא עליהם, ואמר אותה למשה ברמז, כמו שמצאנו אצל יואל הנביא שהגיע בזמנו מכת ארבה ואמר [יואל א' - ג] "עליה לבניכם ספרו ובניכם לבניהם ובניהם לדור אחר", א"כ רואים שבמכת ארבה צריך לספר לבנים ולדורות הבאים, ואם הקב"ה אומר במכה זו למען תספר וכו', ראייה שהמכה שתבוא היא מכת ארבה.

רבי שמשון מאוסטרופולי מתרץ - הלימוד שמדובר כאן במכת הארבה, רמזו במילים "בא אל פרעה". אמר משה רבינו - למה הקב"ה אומר "בא" ולא "לך"? אלא כוונתו להכניס את האותיות בא אל המילה פרעה. ביאור הדברים, בלשון הקודש, ישנם אותיות מתחלפות - אותיות בומ"פ (אותיות השפתיים). פעמים מחליפים את האות פ' באות ב', ובאותיות הגרון שהם - אהחע"ר. פעמים מחליפים את האות ע' באות א'. אמר הקב"ה למשה - "בא אל פרעה" - תכניס את ה- 'בא' בתוך פרעה. ובמקום פ' תכניס ב' ובמקום ע' תכניס א', ותקבל את אותיות 'ארבה', ומזה למד משה רבנו שהמכה שאמורה להגיע על מצרים היא מכת ארבה.

"וכסה את עין הארץ ולא יוכל לראות את הארץ" (י' - ה)

שואל ה"כלי יקר", מאי נפק"מ אם החגב יראה או לא יראה. מתרץ ה"כלי יקר" על פי הגמרא ביומא [ע"ד] שאומרת, סומא אוכל ואינו שבע, כי אינו רואה את

המאכל ואוכל הרבה. וזה הפירוש "ולא יוכל לראות", בגלל שלא יוכל לראות, יאכל הכל ולא ישבע, עד שיבקש אח"כ בבתיים "ויאכל את יתר הפליטה".

"ומלאו בתך ובתי כל עבדיך ובתי כל מצרים אשר לא ראו אבותיך ואבות אבותיך מיום היותם על האדמה עד היום הזה" (י' - ו)

הרב צבי פרבר בספרו "כרם הצבי" שואל, לכאורה את המילים "אשר לא ראו אבותיך" היה צריך לכתוב למעלה "הנני מביא ארבה בגבולך אשר לא ראו אבותיך", מהי אפוא כוונת התורה "ומלאו בתך ובתי כל עבדיך וכו' אשר לא ראו אבותיך", מה הם בדיוק לא ראו? ומתרץ בדרך צחות, דרך העולם, שכאשר מתמנה מלך חדש, ראשית כל הוא קובע פגישות עם ראשי העם בבתיהם ובאחוזותיהם, כדי להכיר את אלו שהם בעלי השפעה, מנהיגי הקבוצות השונות ועשירי המדינה. אבל ברור שלא יכנס לבתי העניים, כי בעל גאוה הוא, והכניסה לבתים אלו נחשב אצלו לפחיתות כבוד. אמר משה רבנו לפרעה, הארבה שעתיד לבוא, יתנהגו בענוה ובשפלות, ולא ידלג על שום בית - "ומלאו בתך ובתי כל עבדיך וכו' אשר לא ראו אבותיך", אפילו אותם בתים אשר לא ראו את פניך לפני אבותיך ואבות אבותיך, גם בהם יכנס הארבה.

"ויאמרו עבדי פרעה אליו עד מתי יהיה זה לנו למוקש" (י' - ז)

מה הכוונה מוקש? מביא בספר "ליקוטי בתר ליקוטי" בשם ה"דברי ירמיהו", כתוב בתהילים [קמ"ד] "נפשנו נמלטה מפח יוקשים", מה הפירוש "פח יוקשים"? יוקש הוא האדם המניח את הפח - את המלכודת. יש "יונים פתיות" שנופלות לתוך המלכודת אף שהן רואות את המלכודת, הן אינן יכולות לעמוד בפני הפיתוי להיכנס למלכודת בגלל איזה גרגיר מזון שמונה שם. אומרים עבדי פרעה לפרעה, "עד מתי יהיה זה לנו למוקש", אנחנו נכנסים וחוזרים ונכנסים לתוך המלכודת, מכה אחר מכה, "הטרם תדע כי אבדה מצרים"? האם אנו כיונים פתיות?

"מי ומי ההולכים וכו' בנערינו ובזקנינו נלך" (י' - ח - ט)

פרעה טען רק מי ומי - רק חמישים אחוז ילך. עונה לו משה נלך - בגימטריה מאה לרמוז לפרעה אנו נלך מאה אחוז. בעל הטורים כותב פירוש נוסף, אומר פרעה למשה, מפני מה אתם להוטים כל כך לצאת ממצרים, הרי כולכם למעט יהושע בן נון וכלב בן יפונה תמותו במדבר, ואף אחד לא יכנס לא". זוהי הכוונה במילים "מי ומי ההולכים", נתכוון פרעה לומר, מי הם הזוכים ללכת לארץ ישראל, והרי כולם ימותו במדבר. מביא הבעל הטורים רמז, "מי ומי ההולכים" בגימטריה כלב ובן נון, כלומר, רק כלב בן יפונה ויהושע בן נון יזכו להיכנס לארץ. על זה עונה לו משה רבנו "בנערינו ובזקנינו נלך", שהגזירה לא על הנערים למטה מגיל עשרים, ולא על הזקנים למעלה משישים.

"ויישב את משה ואת אהרן אל פרעה ויאמר אליהם וכו' עבדו את ה' אלוהיכם מי ומי ההולכים ויאמר משה בנערינו ובזקנינו וכו' בבנינו ובבנותינו בצאננו ובבקרנו

נלך כי חג ה' לנו" (י' - ח - ט)

מה הכוונה "חג ה' לנו"? אומר ה"חתם סופר": "חג' פירושו: מעגל. הגמרא [תענית ל"א]. אומרת: אמר רבי אלעזר עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות מחול לצדיקים

והוא יושב ביניהם בן עדן (היינו שכולם יושבים במעגל שבמרכזו יושב ה') וכל אחד ואחד מראה באצבעו שנאמר "זה ה' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו" [ישעיהו כ"ה - ט']. מדוע מעגל? במעגל כולם קרובים במידה שווה לה', לכולם יש השגה שווה והם יכולים להצביע על ה' ולומר את הפסוק הנ"ל. אמר פרעה למשה, שרק הגברים יצאו לעבוד את ה'. אמר לו משה: "חג ה' לנו" - לכולנו יש את אותה השגה, את אותה הקירבה, לא רק לגברים, אלא לכולם, כולל "צאננו ובבקרנו!"

"בנערינו ובקנינו נלך" (י' - ט)

כתב ה"כתב סופר", אמר הנערים לפני הזקנים, כי מצרים בתרבותם האילית והפולחן הגופני, יותר מסוכנת לנוער מאשר לזקנים, שעדיין מושרשים ביהדות.

"לא כן לכו נא הגברים ועיבדו את ה' כי אותה אתם מבקשים" (י' - א')

יש להבין: הלא משה ואהרן בקשו [לעיל פסוק ט]: "בנערינו ובקנינו נלך בבנינו ובבנותנו", ואיך העז פרעה לומר: "לא כן לכו נא הגברים כי אותה אתם מבקשים"? מבאר רבי שמואל לניאדו ראש רבני ארם צובה בספרו "כלי המדה": כך היא דרכם של סוחרים: מבקשים הם תחילה סכום גבוה משווי האמיתי של החפץ, כדי שלאחר המיקוח יקבלו את השווי האמיתי. ויש לומר כי אף פרעה סבר בתחילה שבקשת משה ואהרן: "בנערינו ובקנינו נלך" נאמרה רק לצרכי מיקוח, כדי שלבסוף יאפשר לכל הפחות לגברים שביניהם לצאת. על כן אמר: "לכו נא הגברים וכו' כי אותה אתם מבקשים".

בכך ניתן לפרש אף את הפסוק בתהלים [כ"א - ג]: "תאות ליבו נתתה לו וארשת שפתיו בל מנעת סלה", כי כאשר הצדיק מבקש בשפתיו יותר ממה שסובר בליבו שיקבל, נותן לו הקדוש ברוך הוא את "תאות ליבו", אולם ברחמיו הוא מוסיף ואינו מונע ממנו לקבל אף את "ארשת שפתיו", אף שכלל לא התכוין בלבו לקבל זאת.

רבי שלמיה קלוגר בספרו "חכמת התורה" מבאר: פרעה טען כלפי משה ואהרן: כיון שציינתם כי מטרת בקשתכם היא לצורך 'עבודה' - היא תפילה, אם אשחרר את כולכם, על מה תתפללו?! לכן: "לכו נא הגברים", ואילו על הנשים, הטף והצאן - "אותה אתם מבקשים" - עליהם תכוונו בתפילותיכם שיצאו אף הם.

"ויגרש אתם מאת פני פרעה" (י' - י"א)

נשאלת השאלה, הרי כל פעם שמשה ואהרן נכנסו לפרעה לא העזו לגרשם, ואילו כאן במכת ארבה, הפעם היחידה שמוזכר בפסוק שהצליחו לגרש אותם, מה השתנה בפעם זו שהצליחו לגרשם. וביותר קשה שכידוע מצאנו במדרש שכשנכנסו משה ואהרן לפרעה התלוו עליהם האריות והדובים שהיו בבית פרעה, וא"כ איך הצליחו לגרשם מבית פרעה?

מתרץ רבי אברהם דב אויערבך שליט"א אב"ד טבריה, בפעם הראשונה שכשנכנסו משה ואהרן לפרעה להתריע על מכת הארבה הם הגיעו בשליחותו של הקב"ה, כמש"כ בפסוק א' "ויאמר יהוה אל משה בא אל פרעה" ואז באמת לא יכלו להוציא אותם, וכלשון הפסוק [פסוק ו'] "ויפן ויצא מעם פרעה" - משה ואהרן יצאו מעצמם, אבל אחרי שעבדי פרעה ביקשו מפרעה לשלוח את בני ישראל ממצרים, כמו שכתוב בפסוק ז' "ויאמרו עבדי פרעה אליו עד מתי יהיה זה לנו

למוקש שלא את האנשים ועבדו את יהוה אלהיהם הטרם תדע כי אבדה מצרים", משה ואהרן חזרו לפרעה, ואז הם באו שלא בשליחות הקב"ה, ורק אז הצליחו לגרשם, והדבר ברור ומוכן, כשבאו בשליחות הקב"ה לא העזו לגרשם, כשבאו שלא בשליחות הקב"ה אז הצליחו לגרשם.

"ויט משה את מטהו על ארץ מצרים ויהוה נהג רוח קדים בארץ כל היום ההוא וכל הלילה הבקר היה רוח הקדים נשא את הארבה" (י' - י"א)

פסוק זה מדבר על כניסת הארבה למצרים, ולהלן פסוק י"ט כשהארבה יצא ממצרים כתוב: "ויהפך ה' רוח ים חזק מאד וישא את הארבה ויתקעהו ימה סוף" [י' - י"ט]. יציאת הארבה כתוב שהיתה על ידי רוח חזק מאד, מה שלא מוזכר בכניסתו, אלא כתוב רק "רוח קדים".

רבי זלמן סורוצקין זצ"ל בפירושו "אזנים לתורה" מתרץ: כשהארבה הגיע למצרים, הוא היה כחוש ודל, משקלו היה כמעט אפסי. רוח מזרחית הספיקה לשאתו. אולם כל אחד מהם אכל במצרים די צרכו ודי שבעו, וגדלו כולם והשמינו, והיה צורך ברוח ים חזקה במיוחד להוציאם משם.

רבי מאיר צמרוט מתרץ, כאשר הקדוש ברוך הוא מביא פורענות, הוא עושה זאת בהדרגה ובאיטיות, אולי ישו בו בתשובה וינצלו. כך מצינו גם במבול, שלט החל בבת אחת, אלא הגשם הלך והתחזק. לכן הבאת הארבה היתה על ידי רוח מזרחית, בהדרגה, ונמשכה כל היום וכל הלילה. לעומת זאת, כשהקב"ה מפסיק את הפורענות, הרי זה ברגע אחד, בבת אחת. לכן היתה רוח עזה ביותר.

תירוץ נוסף, במדרש "מעין גנים" [מופיע בספר "תורה שלמה"] מבואר איך 'יצא' הארבה המלוח מתוך החביות: הנס היה שכל ארבה חי נטל על גבו את גופת חבירו מתוך החביות. לכן היה צורך ברוח ים חזקה מאד, כדי שיוכלו חגבי הארבה החיים לסחוב את חביריהם המלוחים והכבויים.

"ויעל הארבה וכו' וינח בכל גבול מצרים" (י' - י"ד)

בכל המכות לא סבלו היהודים, משא"כ בארבה כתוב שהארבה היה גם בשדותיהם [עיין חת"ס]. מדוע התייחדה מכת הארבה שגם היהודים סבלו ממנה? מתרץ הגרי"ד סולוביצ'יק, במכת ברד מציינת התורה כי הכל הוכחד "ואת כל עשב השדה הכה הברד" [ט' - כ"ה] חוץ מהחיטה והכוסמת "כי אפילות הנח" [ט' - ל"ב]. החיטה מבשילה בשבועות, ובנ"י יצאו בניסן, וא"כ לישראל לא היתה כל תועלת בתבואה, שהרי בשבועות כבר יהיו מחוץ למצרים, וכיון שכשיצאו בני מצרים נפלו שדותיהם בחלקם של המצרים, לא רצה הקב"ה שהמצרים ייהנו מן התבואה של ישראל, ולכן הארבה הכה גם בגושן.

"ויעל הארבה על כל ארץ מצרים וינח בכל גבול מצרים כבד מאוד לפניו לא היה כן ארבה כמוהו ואחריו לא יהיה כן" (י' - י"ד)

שואל רש"י, ואחריו לא יהיה כן, ואותו שהיה בימי יואל וכו'? עונה רש"י, שאצל יואל היה הרבה מינים, אבל בימי משה היה רק מין אחד, וכמוהו לא יהיה לעולם. שואל הרמב"ן, בפסוק בתהילים [ע"ה - מ"ו] כתוב "ויתן לחסיל יבולם ויגיעם לארבה", כלומר שבמצרים היה ארבה מסוג חסיל. ובהמשך [ק"ה - ל"ד] כתוב "אמר ויבא ארבה וילק ואין מספר", וא"כ מהפסוקים האלה משמע שהיו

במצרים לפחות שני מינים של ארבה, ואיך רש"י אומר שהיה רק מין אחד. ומנסה הרמב"ן לתרץ, אך דוחה את תירוצו.

ה"חתם סופר" מתרץ בשם בעל ההפלאה, כתוב "וכסה את עין הארץ ולא יוכל לראות את הארץ ואכל את יתר הפליטה הנשארת לכם מן הברד ואכל את כל העין הצומח לכם מן השדה" - באמת במצרים היה רק סוג אחד של ארבה, שאכל והשחית את הצומח, והסוג השני נועד רק לכסות את עין הארץ, שימכ"כ מטריה אווירית". וזה מובן מהפסוקים, "ויתן לחסיל יבולם ויגיעם לארבה" - שהחסיל אכל את כל הצומח. אבל בפסוק השני נאמר "אמר ויבא ארבה וילק ואין מספר", אמנם הילק בא, אך הוא נועד רק לכסות את עין הארץ, ולא אכל מן הוצמח. גם שמוותיהם מעידים עליהם, חסיל, לשון חיסול - שחסיל את המזון, וילק מלשון ליקוי - שכיסה את עין הארץ.

בספר "פרדס יוסף" מתרץ על השאלה של רש"י "ואחריו לא יהיה כן", שבעל הטורים כתב שהארבה נח בשבת, וא"כ התירוץ הוא פשוט, שארבה שכזה שנח בשבת, לא היה ולא יהיה.

"ויעל הארבה על כל ארץ מצרים וינח בכל גבול מצרים וכו' ויכס את עין כל הארץ ותחשך הארץ ויאכל את כל עשב הארץ" (י' - י"ד - ט"ו)

כתב "בעל הטורים", בפסוק זה כתוב "וינח", ואידך "וינח ביום השביעי", מלמד שנח הארבה בשבת. ולמה, כי כתוב במדרש, למה הביא עליהם ארבה, כי שמו את ישראל זורעי חיטים ושעורים, לכן הביא עליהם ארבה שיאכלו כל מה שזרעו להם ישראל. ומובא שם במדרש, שבשבת לא עשו ישראל שום עבודה, לכן גם הארבה נח ביום השבת.

בספר "צמח דוד" שואל: צריך להבין את סדר הפסוק, "ויעל הארבה" ולא כתוב מה עשה, רק "וינח", ורק לבסוף אחר "ותחשך הארץ" כתוב "ויאכל את כל עשב הארץ", ומה הכוונה שכתוב "ותחשך הארץ", האם זה חלק ממכת חושך? ומתרץ על פי מה שכתב "בעל הטורים", כי הארבה הגיע בשבת בבוקר, אבל בשבת עצמו לא עשה כלום, רק "וינח", ורק אח"כ כאשר הגיע מוצאי שבת "ותחשך הארץ", אז התחיל בעבודתו "ויאכל את כל עשב הארץ".

"לא נשאר ארבה אחד" (י' - י"ט)

אף המלוחים שמלחו מהם. [רש"י].

בספר "נמלצו לחיכי" מסביר, מדוע גם מהמלוחים לא נשארו? אלא ללמדנו פון א מכה מאכט מען נישט קיין קומפוט (ממכה לא עושים לפתן). אם קיבלת לא עלינו מכה, קבל אותה בדומיה, ואל תעשה ממנה רווחים.

"וימהר פרעה לקרוא למשה ולאהרן ויאמר חטאתי לה' אלוקים" (י' - ט"ו)

מה קרה שפרעה כל כך ממהר. אומר המהר"ל דיסקין, הוא ראה את הארבה אוכלים ואוכלים ולא מסיימים, אז מיהר לקרוא למשה ואהרן אולי עוד אפשר להציל משהו - ולאחר שהסתלק הארבה והתברר לפרעה שלא נשאר מה להציל, הוא הכביד את ליבו, כי מה יש להפסיד?

"ויהי חשך" (י' - כ"א)

"וכל בני ישראל היה אור במושבותם" (י' - כ"א)

הדא הוא דכתיב [תהלים ק"ה - כ"ח] "שלח חשך ויחשך ולא מרו את דברו" [שמו"ר י"ד א].

לכאורה מה הקשר בין שני המשפטים, ואמר ה"חתם סופר", כי בימי החושך, היו בני ישראל יכולים לצאת ממצרים, שהרי המצרים לא ראו מי יוצא, אבל, בכל זאת, "ולא מרו את דברו". לא יצאו ממצרים. מדוע? כתוב בתרגום יונתן על הפסוק [בראשית נ' - כ"ח] "וישבע יוסף את בני ישראל לאמר פקד יפקד אלוקים אתכם", שהשביע אותם שלא יצאו לפני זמנם, ולא עברו על השבועה.

לפי"ז ביאר האדמו"ר מסאטמור מה שהובא עוד במדרש, הקב"ה שאל את המלאכים אם ראויים מצרים ללקות בחושך, והסכימו כולם, גם המקטרגים. ולכאורה יש להבין מה נשתנה מכת חושך משאר המכות, שגם שר של מצרים שקטרג על ישראל ולימד זכות על מצרים, במכת חושך נהפכה דעתו והסכים למכה זו. ולפי דברי ה"חתם סופר" הדברים מבוארים - שבמכה זו היה ניסיון גדול מאוד לבני ישראל, שהרי יכלו לקום ולברוח, או להתנקם בשונאים. אמנם לו היו עושים את זה, היה נגרם הרס וחורבן גדול, כי היו מושבעים שלא להקדים את הקץ, ואפילו רגע אחד קודם הזמן לא היו רשאים לצאת, והראיה מבני אפרים שיצאו לפני זמנם. ולפי"ז מובן מדוע המקטרג הסכים למכה זו, כי הוא היה בטוח שישאל לא יעמדו בפיתוי ויכשלו בניסיון זה, כי לא היה בכח עבדים שפלים ומוכים לעצור את עצמם מלצאת לחירות בהזדמנות הראשונה הנקרת בדרכם. ולפי"ז ביאר מה שיש עוד להקשות, מדוע כתוב "היה אור", היה צריך להיות כתוב "לא היה חושך", כמו שכתוב בברד "לא היה ברד"? והתירוץ, שבמכת חושך היה להם ניסיון גדול שלא לצאת ממצרים לפני הזמן, שהרי המצרים ישבו בחושך ללא יכולת תנועה, ולא היה מי שהיה מעכב בידם לקום ולברוח, ובכל זאת עמדו בניסיון ולא דחקו את הקץ. וזהו פירוש הפסוק "ולכל בני ישראל היה אור", ממה היה להם אור? "ממושבותם", ממה שנשארו במושבותם ולא יצאו לפני הזמן.

"ויהי חשך" (י' - כ"א)

כותב החיד"א, הסיבה שבאה על המצרים מכת חושך, בגלל ששכחו את הטובות שעם ישראל עשו להם כשיעקב אבינו היה שם, ולכן מידה כנגד מידה חשכו עיניהם. מוסיף החיד"א ואומר, שהדברים רמוזים במילה חשך, שהתחלפה במילה שכה. ואפשר לכלול בענין זה גם את המילה כחש, חושך מגיע למי שמתכחש לטובות שעשו איתו.

"ויהי חשך אפילה בכל ארץ מצרים שלשת ימים" (י' - כ"א)

חושך של אפלה שלא ראו איש את אחיו אותן שלשת ימים. ועוד שלשת ימים אחרים חשך מוכפל על זה שלא קמו איש מתחתיו יושב אין יכול לעמוד ועומד אין יכול לישב. ולמה הביא עליהם חשך, שהיו בישראל באותו הדור רשעים ולא היו רוצים לצאת ומתו בשלשת ימי אפלה כדי שלא יראו מצרים במפלתם ויאמרו אף הם לוקין כמונו. ועוד, שחיפשו ישראל וראו את כליהם, וכשיצאו והיו שואלין מהן והיו אומרים אין בידינו כלום, אומר לו אני ראיתו בביתך ובמקום פלוני הוא. [רש"י].

רבים השואלים, הרי עד עכשיו כבר היו שמונה מכות ורש"י לא שואל, ולמה דם הביא עליהם, או ולמה כינים הביא עליהם וכו', ולמה דווקא במכת חושך "נזכר" רש"י לשואל ולמה הביא עליהם חושך. תירץ בספר "נחלת יעקב", לרש"י הוקשה לשם מה היו צריכים שני סוגי חושך, אחד שלא ראו ואחד שלא זזו ממקומם. ועל זה ענה רש"י, שבאמת עבור קבורת ישראל די היה בחושך רגיל שבו המצרים אינם רואים זה את זה, אבל אחרי שלושת ימי החושך הראשונים, נזקקו ישראל לערוך "ספירת מלאי" בבתי המצרים לראות מה ניתן לקחת מהם, ולשם כך היה צורך שבעלי הבית לא יזוזו ממקומם.

רבנו עובדיה מברטנורא מסביר, מטרת המכות שהביא הקב"ה על המצרים, היה ללמד את המצרים לקח, להראות להם בבירור שהקב"ה שומר על עם ישראל. למצרים אין מים לא לשתיה ולא לרחיצה, וכל מימיהם נהפכים לדם, אך היהודים ממשויכים ליהנות ממים זכים וצלולים. הצפרדעים ממרות את חיי המצרים, אך אינן מפריעות כלל ליהודים, וכך בכל מכה ומכה. אבל במכת חושך, המצרים אינם יכולים לראות את המתרחש אצל היהודים, אין הן יכולים ללמוד לקח מן המכה. על כן דווקא כאן שואל רש"י "ולמה הביא", אם אין לקח למצרי, לאיזו מטרה מביא ה' את המכה הזו, מהי התועלת במכת חושך. ועונה רש"י על כך את שני התירושים.

"לא ראו איש את אחיו" (י' - ב"ג)

זמן קריאת שמע של שחרית מתחיל משעה שיראה את חברו ממרחק ארבע אמות ויכירנו. והתלמוד ירושלמי בברכות [פ"א ה"ב] הקשו, באיזה חבר מדובר, ממה נפשך, אם בחבר שמכירו, יוכל להכירו אפילו במרחק שעולה על ארבע אמות, ואילו בחבר שאינו מכירו, אפילו פחות מארבע אמות גם לא יכיר אותו. ותירצו, כי השיעור הוא ברגיל ואינו רגיל, כלומר, ברגיל קצת. א"כ רואים, שחבר שרגיל איתו ביותר, אפשר להכירו בחשיכה גם ממרחק שעולה על ארבע אמות. זה שרצתה התורה לתת לנו שיעור ומידה על גודל החשיכה ששררה במצרים, עד כי "לא ראו איש את אחיו", אפילו את הרגיל עמו ביותר, שזאת היתה אפילה מוחלטת.

"לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו" (י' - ב"ג)

בדרך צחות פירשו, שעה ש"לא ראו איש את אחיו", שעה שיש בין יהודים פירוד ושנאה, אז "ולא קמו איש מתחתיו", הדבר גורם שאין בכוחנו לעשות, ואין אנו מסוגלים לזוז ממקומנו. ובאופן אחר, כשאדם אינו רואה את הזולת, או אינו רוצה לראותו, חשיכה בעולם.

החידושי הר"ם מבאר את הפסוק על דרך הרמז, החושך הגדול ביותר, כשאין איש רואה את חברו, ואינו משתתף בצער הזולת. "לא ראו איש את אחיו". ותוצאתו של הדבר כשאין מרגישים בצער של חברו, הרגש נעשה קהה ומשותק, "ולא קמו איש מתחתיו", אין לו תקומה.

וזהו כוונת חז"ל, רבותינו אמרו עובייה כדינה, כי הריצה אחרי הכסף, אחרי דינר זהב, מגבירה את האנוכיות, מחשיכה את העיניים, לא לראות ולא להרגיש בצערם של ישראל.

"גם אתה תתן בידנו זבחים ועולות" (י' - ב"ה)

כותב הרמב"ן, משה רבנו לא התכוון לקבל קרבן מפרעה, שהרי נאמר "זבח רשעים תועבה" [משלי כ"א - כ"ז] ולא אמר משה דבר זה על מנת להיעשות, ולא

עשה כן כלל, אלא יאמר כי תכבד מאד יד ה' עליו ועל עמו, עד כי גם זבחים ועולות וכל אשר לו יתן בעד נפשו.

ה"אמרי אמת" מתרץ שהזבחים יהיו מבהמות של ישראל שהיו גנובות ביד פרעה, והראיה, שבמכת דבר נאמר שפרעה שלח לבדוק אם מתו בהמות משל ישראל, "והנה לא מת מכל לבני ישראל עד אחד", ואע"פ כן "ויכבד לב פרעה ולא שלח את העם" [ט' - יז]. ולכאורה איך לא התרשם פרעה ממה שלבני ישראל לא מת עד אחד? מתרץ ה"אמרי אמת", היו בהמות של ישראל שנגנבו על ידי פרעה, ומאותו מקנה שהיה בבית פרעה לא מת אף אחד, ומזה התחזק לב פרעה. ועל אותו מקנה שהיה בבית פרעה אמר משה רבנו "גם אתה תתן בידנו זבחים", ופה הוא רמז לו על החזרת הגניבה. ואם תשאל, למה משה לא חשש שמא המצרים עבדו עם הצאן עבודה זרה? ומתרץ ה"אמרי אמת", יש כלל "אין אדם אוסר דבר שאינו שלו", ולכן גם אם היו עובדים את הצאן הם לא היו נאסרים, כי אין אדם אוסר דבר שאינו שלו.

"וגם מקננו ילך עמנו לא תשא רססה כי ממנו נקח לעבד את יהוה אל-ה-ינו ואנחנו לא נדע מה נעבד את יהוה עד באנו שמה" (י' - ב"ג)

הגמ' בעירובין [ק]: אומרת, אמר ר' יוחנן, אלמלא לא ניתנה תורה, היינו למדים צניעות מוחתול, גזל מנמלה, עריות מיונה ודרך ארץ מתרנגול, וכמו שכתוב באיוב [ל"ה - י"א] "מלפנו מבהמות ארץ", שהבהמות מאלפות אותנו דרך ארץ. אומר המלבי"ם, זה שאמר משה רבנו לפרעה, "גם מקננו ילך עמנו" כי "ממנו נקח לעבוד את ה' אלוקינו", שנלמד מהבהמות הדרך היאך להתנהג. ואם תשאל, מדוע נזקקים אנו ללמוד מהבהמות, מפני ש"אנחנו לא נדע מה נעבוד את ה' עד בואנו שמה", כיון שעדיין לא ניתנה תורה.

"כי ממנו נקח לעבוד את ה' אלוקינו" (י' - ב"ג)

גם מפרעה אפשר ללמוד דרך בעבודת ה', שגם אחרי שקיבל כל כך הרבה מכות, עוד עומד במרדו. כמו כן בעבודת ה', אף אם יש קשיים או נפילות ח"ו, צריכים להתחזק ביתר שאת וביתר עוז לעבוד את ה'.

"ואנחנו לא נדע מה נעבוד את ה' עד בואנו שמה" (י' - ב"ג)

אומר הרבי מקוצק, מכל הניסים האלה, ניקח לקח, נשכיל ונבין, שיסוד האמונה הוא לעבוד את ה', אבל מה הדרך שיבור לו האדם בעבודה, ואיך לעבוד את ה', זאת לא נדע עד בואנו שמה.

ה"חידושי הר"ם" אמר, אדם מסתובב בעולם הזה מרוצה מעצמו, אני מסודר, ב"ה תורה למדתתי וחסד עשיתי. נכון שיש דברים שעשיתי שלא לשם שמים, אבל יש גם הרבה דברים שעשיתי לשם שמים. "אנחנו לא נדע מה נעבוד את ה' עד בואנו שמה", רק כשנגיע לשם, לעולם הבא, נדע מה התמונה האמיתית, שם יגלו לנו איך נראה ה"לשם שמים" שלנו.

בשם ה"אמרי אמת" אמרו, אין אנו יודעים איזה ערך יש ל"עבודת ה'" שלנו, "עד בואנו שמה", עד שנגיע לעולם העליון.

רבי יהודה צדקה, ראש ישיבת פורת יוסף, פנה אל אחד מתלמידיו ואמר לו "הבט נא אל קרני השמש הזורחת על ריצפת ההיכל, הבט נא גם אל הצל הסמוך

ברצפה ואמור מה ההבדל בין שני המקומות". הסתכל התלמיד, ומבלי לעמוד על כוונת רבו ענה "בצל הרצפה נראית נקיה יותר, רק בשמש מבחינים בגרגרי אבק ובכל שריטה קטנה". הסביר הרב, כך הוא במעשי אנוש, אדם מדמה לעצמו כי סיגל הרבה מצוות ומעשים טובים, אבל לאחר מותו כשיבוא לעולם האמת, יבדקו את מעשיו מול האור האמיתי, שהוא מאיר הרבה יותר לאין ערוך מאור החמה.

יום אחד כשבא רבי יהודה צדקה למסור את השיעור בישיבת פורת יוסף, פתח וסיפר לתלמידיו, הלכתי הבוקר אל הבנק בכוונה למושך סכום כסף להוצאותי. בטוח הייתי שיש לי בחשבוני סכום ניכר, ומה מאוד הופתעתי כשהפקיד הודיע לי שאין לי בחשבוני אפילו לא אגורה אחת. וכמה מוסר השכל יש ללמוד מזה, אדם מתהלך שאנן בעולם הזה, כשהוא בטוח בוודאות גמורה שיש בקרבו יראת שמים, ומובטח לו שהנהו בן העולם הבא, ומה רב טוב הצפון לו שמה בעד מעשיו הרבים, אך באמת מי יודע? הלא יתכן שיתברר אז כי בהנאותיו מכבוד ושאר תענוגים בהאי עלמא, בזבו האיש את כל ה"יתרה" שנוקפה לזכותו והתרושש לגמרי. גרוע מזה יתכן, שבבוא שעתו להתייצב בפני ב"ד של מעלה, יתברר שחשבונו היה מלכתחילה ריק מכל וכל. והלא אמרו רבותינו "אל תאמין בעצמך עד יום מותך".

"ואנחנו לא נדע מה נעבוד את ה' עד בואנו שמה" (י' - ב')

מבאר ה"כתב סופר", משה רבנו טען לפרעה, הקרבנות שאנו צריכים אלו הן קרבנות תודה, שבהם אנו רוצים לשבח את הקב"ה על הניסים שהוא עשה לנו, ולכן אנחנו "לא נדע" עוד כמה קרבנות נצטרך להביא, ועוד כמה ניסים יקרו לנו "עד בואנו שמה". וזה פירושו של הפסוק "גם אתה תתן בידנו זבחים ועולות", גם אתה בקשיות לבך ורוע מעלליך, תראה שהקב"ה עוד יעשה לנו הרבה ניסים ונפלאות, ונצטרך להרבות בזבחים ועולות.

"ויחזק ה' את לב פרעה ולא אבה לשלחם" (י' - ב')

תלמידי ישיבת תומז'ה נהגו להיכנס אל רבה של העיר רבי אהרון בקשט מידי ליל שבת לשמיעת שיחה מוסרית. פעם אחת, שעה שנכנסו לביתו בשבת פרשת בא, ראוהו מתהלך בחדר הלון וחזור, ומדבר אל עצמו... מה חשב פרעה שעה שראה את הניסים הגדולים כמו עינו... תמה בפליאה. לפתע עמד מלכת, פנה אל הבחורים ופשט: הוא לא חשב מאומה! רק בהעדר מחשבה יכול אדם לעבור ניסים גלויים, מבלי שישפיעו עליו אפילו משהו. (הופיע ב"פנינים משולחן גבוה")

"השמר לך אל תוסף ראות פני" (י' - ב')

מה פרעה מרוויח שמושה רבנו לא יראה פניו, האם לא יקבל את המכות? אומר הרב מבריסק, פרעה ניסה להתחכם עם משה, כי ישנה הלכה "אין עונשין אלא אם כן מזהירין", ופרעה ידע שבלי התראה לא תבוא מכה, וא"כ ברגע שהוא מזהיר את משה שלא יראה פניו לא יוכל משה להתרות בו. אבל כל זה לא עזר לו, שכן באותו מעמד נאמרה לו הנבואה על מכת בכורות, ובאותו מעמד התרה בפרעה על מכת בכורות.

"כשלאו כלה גרש יגרש אתכם" (י"א - א')

מדוע היה צורך בגירושם של בני ישראל? אומר ה"שפת אמת" כיון שרצו מן השמים, שלא שישארו אצל בני ישראל שום עקבות ורישומים מטומאת הגלות,

היה הכרח בגירושין. ועל ידי זה שפרעה גירש את בני ישראל, עקר אותם לחלוטין ממצרים. עד שלא היה להם עוד כל קשר עם תועבות הגלות ומסוגלים היו להתרומם מיד למדרגה גבוהה כזו, שיקראו "צבאות ה'" [י"ב - מ"א]. ואילו היה משלח אותם מתוך שלום ורצון טוב, לא היו מסוגלים לכך כל עיקר. לפיכך היה הכרח "גרש יגרש".

"דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו" (י"א - ב')

יש להקשות איך היה מותר לבני ישראל לרמות את המצרים ולומר להם שהם לוקחים בהשאלה את כלי הכסף וכלי הזהב, הרי לא תכננו להחזירם וגזל עכו"ם אסור? אך שאלה זו כבר מתורצת בגמ' בסנהדרין [צ"א] שמספרת, שבני מצרים באו להתדיין לפני אלכסנדר מוקדון על כלי הכסף, הזהב והשמלות שהושאלו ע"י היהודים ולא החזירו. ועל טענה זו ענה להם גביהה בן פסיסא, כי גם המצרים לא שילמו לבני ישראל שכר עבודתם בזמן השעבוד, וא"כ נטילת הכלי היה בדין.

הרשב"ם מתרץ, שהמילה "וישאלו" פירושו מתנה גמורה. "וישאלו" פירושו יבקשו, כמו בתהילים [ב' - ה'] "שאל ממני ואתנה גוים נחלתך", והכוונה למתנה, וא"כ, לא היתה פה שום מרמה.

רבי יוסף דוב סולוביצ'יק מתרץ על דרך החידוד. לפי הדין, אם בעה"ב חוזר בו באמצע זמן העבודה שסיכם עם הפועל, צריך לשלם לפועל על כל היום, או על כל הזמן ששכר אותו. וא"כ, כאשר פרעה יגרש אתכם לפני הזמן של ארבע מאות שנה, צריך לשלם לכם שכר של כל הזמן, לכן "דבר נא באזני העם וישאלו", כי בדין תהיו שואלים מהם.

ה"שפת אמת" מתרץ, הכסף הראשון שקיבלו היהודים היה צריך להיות דווקא באופן של "וישאלום", כי עד היום היו ישראל "עבדים", ועל פי הטבע לא היה להם בכלל רכוש פרטי או נכסים, עכשיו שייצאו עם רכוש גדול, רצה הקב"ה שהם יהיו אצלם בתחילה דרך שאלה, לא שלהם ממש, ומדוע? כדי שלא יהיה להם קשר לגשמיות. אמנם, בסוף הכלים יישארו אצלם, אבל לא מיד בהתחלה, שלא יתקשרו לכסף, באופן של שאלה, שאז תאווה המזון אינה איתנה וחזקה מאוד.

עוד יש לומר, בני ישראל ידעו שעיקר מה שייצאו ברכוש גדול יהיה בביות הים, אחרי שכל מצרים ימותו, וא"כ, עכשיו באמת לקחו בהשאלה, אלא שאחר כך לא יצטרכו להשיב מאחר שכל המצרים טבעו בים סוף.

"דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו" (י"א - ב')

מדוע כתוב בלשון "נא", ממתית צריך לבקש ממישהו שייקח כסף. אומר רבי שמשון רפאל הירש, היהודים התרגלו שהגויים אומרים עליהם שהם עלוקות, מוצצי דם, רק כסף בראש שלהם. במכת חושך ישבו המצרים בלי לזוז, והיהודים הסתובבו בביתם כבתוך שלהם. אחרי שלושת ימי החושך, הלכו לבדוק מה חסר, והתברר שלא חסר כלום, כלומר, היהודים הם אנשים מוסריים. כששאלו למה לא לקחתם, אמרו שמושה רבנו ציווה אותם. וזה שכתוב "ויתן ה' את חן

העם בעיני מצרים גם האיש משה גדול מאוד בארץ מצרים בעיני פרעה", אנשים טובים הם בני ישראל ומשה. אחרי שהיהודים הוכרו סוף סוף כ"בני אדם", אומר להם משה, עכשיו תלכו לקחת, תגידו להם שזה רק לשלושה ימים, אבל אח"כ אל תחזירו להם, וכל זה כדי שירדפו ויכנסו לים. לכן פנה בלשון בקשה, "דבר נא באזני העם", תבקש מהעם, כי לא רצו להפסיד את המחשבה הטובה שסוף סוף חשבו עליהם.

ה"מגיד מדובנא" מתרץ על פי משל. היו שני מלכים שנלחמו זה בזה תקופה ארוכה, וסופה של המלחמה לא נראה באופק. עד שיום אחד החליטו, לשם מה להרוג כל כך הרבה חיילים, כל אחד ישלח חייל אחד, שניהם יתגוששו ליד בור עמוק, ומי שיצליח לזרוק את השני לתוך הבור, ינצח. ואכן כך היה. צד אחד שלח חייל ענק בעל מומדים עצומים, ואילו הצד השני שלח חייל רגיל, לא גדול במיוחד. התחילו שניהם להתגושש, החייל הענק תפס את החייל השני, הרים אותו לאוויר והתחיל לסחוב אותו לכיוון הבור, והמלך של אותו חייל רגיל רואה שהוא עומד להפסיד במערכה. כשהגיעו לקרבת הבור, הצליח החייל הרגיל להשתחרר מאחיזתו של הענק, עשה כמה תרגילים והצליח להפיל את החייל הענק לתוך הבור. נערך טקס מיוחד, ובו קיבל החייל אות הצטיינות מהמלך. בסיום הטקס קרא המלך לחייל ואמר לו, נכון, מגיע לך פרס על מה שהבאת לי פרס, אבל גם מגיע לך מלכות, שאם אתה יודע לעשות תרגילים, למה לא עשית את זה בתחילת התחרות, הרי נשמתי פריחה בקרבי כשראיתו עומד להפיל אותך לבור. ענה לו החייל, אדוני המלך, ראית איך הוא נראה, ענק, אז למה שאני אשא אותו על כתפי עד הבור, מה אני סבל? לכן הנחתי לו לסחוב אותי על כתיפו כל הדרך אל הבור, ורק ברגע האחרון הפלתי אותו לתוכו. והנמשל, הרי עיקר הביזה היתה ביזת הים, וכתוב בחז"ל [שיר השירים רבה א'] "תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף" - תורי זהב זהו ביזת הים, נקודות הכסף זו ביזת מצרים. כשם שיש הפרש גדול בין כסף לזהב, כך גדול שבח ביזת הים מביזת מצרים, וא"כ, עיקר הישועה היתה על הים, כי עד הים המצרים רדפו אחריהם, וגם עיקר הביזה היתה על הים. ולכן, כשמושה רבנו בא לבני ישראל לפני שיצאו ממצרים, וביקש מהם לקחת מהמצרים מעט כלי כסף וכלי זהב, טענו היהודים, לשם מה לקחת עכשיו מהרכוש של מצרים, הרי ממילא ניקח מהם הכל בים. לכן נאמר "דבר נא" לשון בקשה, תבקש מבני ישראל שבכל אופן יקחו. למה? כדי שלא יאמר אותו צדיק (אברהם) "ועבדום ועינו אותם" [בראשית ט"ו - י"ג] קיים בהם, "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" לא קיים בהם.

רבי יהושע מהורודנא מתרץ, זאת ידעו בני ישראל כי רכוש מצרים שייך להם על פי דין, בגלל קושי השעבוד, ובכל זאת הכיר הקב"ה בטבעם של ישראל, שאינם מסוגלים לעשות מעשה כזה לקחת ממישהו חפץ בהשאלה על מנת שלא להחזיר, ואפילו אם הוא מצרי, כי "שארית ישראל לא יעשו עוולה ולא ידברו כזב", לכן פנה אליהם הקב"ה בבקשה מיוחדת שיעשו מעשה ויקחו מה שמגיע להם, כדי לקיים את הבטחתו לאברהם.

ביאור נוסף, לאחר השואה שבה נהרגו ששה מיליון יהודים, הגרמנים רצו לתת 'שילומים' כפיצויים על הסבל שסבלו היהודים תחת ממשלתם. פולמוס נרחב

התפתח סביב סוגיה זו, האם ראוי לקבל 'כסף' כפיצוי עבור מעשיהם הנפשעים או לא. מצד אחד טענו המתנגדים, לא ניקח מהם אף פרוטה, כי כסף לא יכפר על מעשיהם הנפשעים, ומאידך טענו המצדדים בעד לקחת השילומים, כי אמנם הכסף לא יכפר אבל מה שאפשר לקבל כדי לרפד במעט את חייהם של הנשארם לפליטה, נקבל. לכאורה אותו נידון היה במצרים, בא משה רבנו ואמר "קחו מהם כסף וזהב על מה שעשו בעבר". אמרו לו, לא רוצים, הוא הרג את ילדינו, חלקם השקיע בקיר, חלקם הטביע ביאור, ואנחנו ניקח מהם כסף? אמר הקב"ה, להכריח אינני רוצה, אך "דבר נא באזני העם", אני מבקש שתיקחו, וזאת כדי שלא יבוא אותו צדיק אברהם ויאמר "ועבדום ועינו אותן ארבע מאות שנה" קיים בהם, אך "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" לא קיים בהם, לכן תיקחו בכל זאת.

"דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו" (י"א - ב)

לכאורה, ממתני המצרי נקרא רעהו? מחדש הגר"א מוילנא, רעהו כאן אין הכוונה למצרים, אלא מהיהודים, שיקחו מאחיו היהודים כלים יפים, כי כשיהודי עושה חסד עם חבירו, הוא זוכה שהקב"ה ישפיע בעולם שגם הגויים יתנו להם, מידה כנגד מידה.

המלבי"ם מסביר באופן אחר, הקב"ה ציווה כך לבני ישראל שישאלו איש מאחיו היהודי, בכדי שיוכלו גם לשאול מהמצרי, ובכך לא יחשדו בהם המצרים שהם שואלים על מנת שלא להחזיר.

"דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו" (י"א - ב)

הזהירם על כך - שלא יאמר אותו צדיק, אברהם, "ועבדום וענו אותם" קיים בהם, "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" לא קיים בהם. [רש"י].

מפני מה מבקש הקב"ה מישראל שיקחו את רכוש מצרים מהסיבה "שלא יאמר אותו צדיק", ולא משום עצם ההבטחה? ה"מגיד מדובנא" מתרץ ע"פ דברי חז"ל שהבאנו לעיל, שעיקר ההבטחה של הקב"ה היתה על ביזת הים, שהיתה גדולה יותר מביזת מצרים, כמבואר בחז"ל [שיר השירים רבה א'] "תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף" - תורי זהב זהו ביזת הים, נקודות הכסף זו ביזת מצרים. כשם שיש הפרש גדול בין כסף לזהב, כך גדול שבח ביזת הים מביזת מצרים, וא"כ, עיקר הביזה היתה על הים, אבל אברהם ביקש שהם יקבלו משהו מועט וסמלי כבר ביציאתם ממצרים. משל למה הדבר דומה, לילד שעבד בחופשתו בחנות. בסוף החופשה, נתן לו המעביד צ'ק דחוי על הסכום. פנה אליו אביו של הילד ואמר לו, בבקשה ממך, תן לו לפחות שטר כסף אחד שיצליח ל"משש" את הכסף ולראותו במו עיניו, כי אין לו שום משמעות במהות הצ'ק.

בספר "דרש מרדכי" של רבי מרדכי דרוק, מובא, האדמו"ר מקלויזבורג תירץ במעשה שהיה לו בימי השואה. היה זה באחד מימי העבודה המפרכים, כולם שכבו לישון על הדרגשים, והרבי מצא את עצמו שוכב ליד יהודי מומר. המומר לחש על אוזנו, אתה יודע רבי, גם לי יהיה עולם הבא!!! לך? התפלא האדמו"ר, איך יתכן? אתה משומד! ענה לו המומר, כשהיטלר הביא אותי לכאן, הוא בדק שלושה דורות אחרנית, כדי למצוא אף את אלו שיש להם שמץ יהודי קלוש בלבד. אם אני טוב בשביל היטלר היהודי, וסובל אתכם ביחד כיהודי, הרי שטוב אני גם בשביל העולם הבא לא יתכן שכאן אסבול בגלל היותי יהודי, ושם לא

"בְּאוֹנֵי הָעַם וַיִּשְׁאַל אִישׁ מֵאֵת רַעְהוּ" (י"א - ב)

בספר "שמנה לחמו" כתב, ראשי תיבות של פסוק זה "אברהם", לרמוז לדברי רש"י - שלא יאמר אותו צדיק "ועבדום וענו אותם" קיים בהם, "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" לא קיים בהם.

"וַיִּשְׁאַל אִישׁ מֵאֵת רַעְהוּ וַאֲשֶׁה מֵאֵת רַעְהוּ כְּלִי כֶסֶף וְכִלֵּי זָהָב" (י"א - ב)

(ג)

דבר פלא כתוב ב"בעלי התוספות", כשהיה היהודי בא לבקש מהמצרי שישאל לו כלי כסף וכלי זהב, והמצרי היה מכחיש שאין לו, היה החפץ בעצמו מכריז ממקום שהיה שם, והיה אומר "אני כאן". וזה סמיכות הפסוק "כלי כסף וכלי זהב ויתן ה'", שהקב"ה הראה להם היכן מונח הכלי, ע"י הכרזתו בקול של הכלי - אני כאן.

"גַּם הָאִישׁ מֹשֶׁה גָּדוֹל מְאֹד בְּאַרְצֵי מִצְרַיִם בְּעֵינֵי עַבְדֵי פְרַעֲה וּבְעֵינֵי הָעַם" (י"א - ג)

בספר "מענינה של תורה" מביא בשם הספר "הדרש והעיון", תופעה נדירה היא שיהיה האדם חשוב גם אצל אנשי השררה וגם אצל אנשי העם. לרוב, מי שחביב על ההמון הינו שנוא על החברה הגבוהה, ומי שחשוב אצל השכבות העליונות של העם, אינו חביב על ההמונים הפשוטים, שכן לכל שכבה ושכבה דרישות אחרות. הפלא של משה רבנו היה זה שהוא היה גדול מאוד גם בעיני "עבדי פרעה", השרים הגבוהים וחוגי האצולה, וגם "בעיני העם", ההמונים הפשוטים.

"וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כֹּה אָמַר ה' כַּחצוֹת הַלַּיְלָה" (י"א - ד)

ורבותינו דרשוהו כמו בחצי הלילה [שמות י"ב - כ"ט] ואמרו, שאמר משה כחצות, דמשמע סמוך לו או לפניו או לאחוריו, ולא אמר בחצות, שמה יטעו אצטגניני פרעה, ויאמרו משה בדאי הוא. [רש"י]

שואל רבי יחזקאל לוינשטיין המשגיח של פוניבז', משה בדאי? במצב אשר אין בית אשר אין שם מת, יבוא אחד ויטען או יתבע את משה בטענת שקרן, בדאי, שאתה אמרת "חצות" והאמת שהיה שניה אחרי חצות. בשלמא מה שמצינו אצל נקדימון בן גוריון, שטען לו הגוי כבר שקעה החמה קודם ירידת הגשם, ששם היו לו תביעה ממונית, לכן דקדק איתו בדקדוקי שניות, כי תאוות הממון שיחדה אותו עד שהוצרך נקדימון להתפלל על נס שתזרח עוד החמה. אבל כאן אצל המצרים, יעלה על דעתם כלל לטעון עליו שקרן בגלל חוסר דיוק בזמן. מכאן מוכיח המשגיח, ש"אמת" היא מדויקת בתכלית השלמות עד כדי חוט השערה, ולא יתכן ב"אמת" שום סטייה, ולו הקטנה ביותר. החשש היה שהמצרים יאמרו שמושה רבנו לא דיבר "במידת האמת", לא שהוא שיקר חלילה, אלא שלמידת האמת הוא לא הגיע, כי הרי משה אמת ותורתו אמת.

רבי יהונתן אייבשיץ מתרץ, רואים פה עד היכן יכול להגיע אדם לשפל המדרגה. כל האצטגנינים רואים שכל מה שמושה רבנו אמר התקיים עד הפרט האחרון, ובכל זאת האפיקורסים שאינם רוצים להאמין, תולים כל תופעה בשינוי סדרי הטבע או בכל דבר אחר. הם יודעים שבחצות ימותו כל הבכורים, עומדים הם עם שעון עצר, ומודדים את אלפית השניה, ואם זה לא יהיה מדויק - יאמרו שזה נגע שיכול לקרוא, וזה לא בא מהבורא יתברך. כמה נהדר לברך "שלא עשני גוי".

אזכה להיכנס לעולם הבא. לשמע הדברים, הגיב האדמו"ר בקורת רוח, "יישר כח", תירצת לי בכך קושיה גדולה שהיתה לי, וכמו שהבאנו לעיל - שהקב"ה בעצם לא חייב לתת כלום לזרעו של אברהם, כי בשנים שהיו במצרים השתקעו במ"ט שערי טומאה ועבדו עבודה זרה, ממש כמו שכניהם. אלא כדי שלא יאמר אותו צדיק, הלא הבטחת לי "כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה וכו' ואחרי כן יצאו ברכוש גדול", ואם אין הם נחשבים לזרע, מפני מה קיימת בהם "ועבדום וענו אותם", אלא מה, הם טובים עבוד השעבוד, אם כך, הם טובים דיים כדי לקבל את שכר הרכוש הגדול.

"דָּבָר נָא בְּאוֹנֵי הָעַם וַיִּשְׁאַל אִישׁ מֵאֵת רַעְהוּ" (י"א - ב)

הזהירם על כך - שלא יאמר אותו צדיק, אברהם, "ועבדום וענו אותם" קיים בהם, "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" לא קיים בהם. [רש"י].

נשאלת השאלה, מדוע הקב"ה אמר לישראל לשאול מן המצרים ולא הורה להם לקחת, ומפני מה היה עליהם לומר למצרים שמדובר בשלושה ימים בלבד ולא במתנת עולם, על אף שמצבם של המצרים היה בכי רע, עד שגם אילו היהודים עומדים ומבקשים את רכושם, הם היו נותנים להם, ובלבד שכבר ילכו? מתרץ רבי ברוך דב דיסקין, ראש ישיבת "אורחות תורה", ע"פ ביאורו של המגיד מדובנא [בקטע הקודם] שיעקר הבטחת הקב"ה היתה על ביתה הם, וכל עניינה של ביזת מצרים היה רק על מנת שבני ישראל יצאו עם 'משהו' בידם - הרי שביזת מצרים היתה באמת רק הלוואה למספר ימים, עד לבואם של ישראל לים סוף ולביזת הים, שם יקבלו באמת את מה שמגיע להם, אלא, שבשביעי של פסח, לאחר ביזת הים, כבר טבעו המצרים, ובני ישראל לא יכולים היו להחזיר את ההלוואה, וכך נותר הרכוש בידיהם...

"דָּבָר נָא בְּאוֹנֵי הָעַם וַיִּשְׁאַל אִישׁ מֵאֵת רַעְהוּ וַאֲשֶׁה מֵאֵת רַעְהוּ כְּלִי כֶסֶף וְכִלֵּי זָהָב" (י"א - ב)

(ג)

בפרשת שמות [ג' - י"ב], כשהקב"ה מבקש ממושה רבנו ללכת לפרעה, כתוב "ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב ושמלות" - ואילו בפרשתנו לא מוזכר שמלות. ובסוף, לקמן [י"ב - ל"ה], כשבאים בני"י לבצע הלכה למעשה את דבר ה', נאמר שוב "ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות" - בהתחלה היה ציווי על שמלות, באמצע לא, ובסוף כן. מסביר ה"חתם סופר", המצרים נהגו לרקום על הבגדים שלהם סמלים של עבודה זרה, ולכן היה אסור ליהודים לקחת בגדים מהם. אמנם בינתיים, בין הציווי לקיומו היתה מכת בכורות, ואז כשם שהמצרים לקו, גם הפסלים שלהם לקו וגם אלוהיהם לקו - פסל ממתכת נמס, פסל מעץ נשרף, פסל מאבן התפוצץ, ואם העבודה זרה היתה רקומה על גבי בד, גם היא נמחקה ונעלמה כלא היתה. ברגע שנמחקה העבודה זרה, הותר לישראל בגדים אלו. לכן, בהתחלה כשהקב"ה אמר את התכנית למשה רבנו, ציווה לשאול ממצרים גם שמלות, אך כשבא לצוות שוב, זה היה לפני מכת בכורות, ומאחר שהיו סמלי עבודה זרה על הבגדים, אמר להם לשאול כלי כסף וזהב בלבד, ולא בגדים. אבל כשהגיעו בפועל לשאול, זה היה אחרי מכת בכורות ואז יוכלו לשאול גם בגדים אחרי שנמחקה מהם העבודה זרה.

ומפה רואים עוד דבר. אנשים מכוונים את שעוניהם לפי הרדיו. מי אמר ששעוניהם של החרטומים מדויק, אם משה רבנו ואומר שבחצות, סימן ששעונים לא בסדר ואצלם זה לא מדויק. אבל כך דרכם של בני אדם שלא מוכנים להודות בטעותם. רואים את זה לפעמים בדברים שצריכים שעון, כמו נץ החמה, חמישים מתפללים ועשרה סוגי זמנים, וכל אחד בטוח ששעונו הוא המדויק, ואנשים נלחמים על זה, ויכולים להגיע לידי מריבה. וא"כ, מה נלין על האצטגנין.

"ויאמר משה כה אמר ה' כחצות הלילה" "ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו"
(י"א - ד' - ז')

ורבותינו דרשוהו כמו בחצי הלילה [שמות י"ב כ"ט] ואמרו, שאמר משה כחצות, דמשמע סמוך לו או לפניו או לאחריו, ולא אמר כחצות, שמא יטעו אצטגניני פרעה, ויאמרו משה בדאי הוא. [רש"י].

הגמ' בברכות [ג:] שואלת, כתוב [תהלים קי"ט, ס"ב] "חצות לילה אקום להודות לך", מהיכן ידע דוד מתי חצות הלילה, אם משה רבנו לא ידע, שכתוב "כחצות הלילה", דוד מנין לו? מתרצת הגמ', כינור תלוי היה לו מראשותיו, וכחצות הלילה נשבה רוח צפונית והיה מנגן מאליו. שואל מהר"י אסאד, דוד המלך היה יכול לעשות סימן אחר, שהרי הגמ' אומרת שם "שלוש משמרות יש בלילה, ראשונה חמור נוער, שניה כלבים צועקים", וא"כ משה רבנו היה יכול לדעת זמנו המדויק של חצות, על פי הכלבים. אבל בגלל שבאותו הלילה "לא יחרץ כלב לשונו", לכן לא היה לו את הסימן הזה. וזה סמיכות הפסוקים "ויאמר משה כה אמר ה' כחצות", ומדוע לא כתוב "בחצות" והיה יכול לדעת את זמנו המדויק על פי צעקת הכלבים? על זה מתרצת התורה, היות והכלבים באותו לילה שתקו, לא היה למשה רבנו את הסימן של הכלבים.

"כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים ומת כל בכור" (י"א - ד')

כותב הנצי"ב ב"העמק דבר": כאשר הקב"ה בכבודו ובעצמו מתגלה, הטבע הוא שכל הברואים עלי תבל מנסים להתקרב ולהדבק אליו, ודרגת ההתקרבות היא לפי הכוחות שטמן הבורא בברואים, ומי שהוא בכור, טמון בו כח יותר משאר אדם והוא מסוגל להתקרב יותר מאחרים אליו יתברך. אבל, לא כל אחד מסוגל לעמוד בכך, רק מי שהוא ראוי וטהור מסוגל לכך, אבל מי שהוא בשפלות הטומאה, אינו יכול לעמוד בפני הקדושה, ובמקום להדבק בו יתברך, מיד הוא פָּלֵה. וזה מה שקרה במצרים, הקב"ה בכבודו ובעצמו יצא בתוך מצרים, וכל מי שהיה שם בדרגת ההתקרבות רצה ויצא להתקרב אליו, אך מכיוון שהיו המצרים בשפלות הטומאה, מיד פעל עליהם טבע הכילוי ומתו, וזה מה שאמר "אני יוצא", ואז "ומת כל בכור".

"ומת כל בכור בארץ מצרים" (י"א - ה')

המפרשים התקשו, כמה שונה מכת בכורות מכל המכות, שבכל המכות אין כינוי למכה, אלא כתוב "דם צפרדע וכו'", ואילו במכת בכורות יש כינוי, "מכת בכורות"? מתרץ ה"בית הלוי", מעבר למיתת הבכורים היתה שם עוד מכה, מכת סירחון, שבגלל ריבוי המתים במכה זו, היתה מגפה גדולה מהסירחון והעיפוש האוויר על ידי הבכורים שמתו, וממכה זו מתו עוד אנשים, ולכן כתוב "כי אין בית אשר אין שם מת", וזו היתה מכה נוספת על מיתת הבכורות.

בעל "תורה תמימה" מתרץ על פי המדרש, שהבכורים הרגו את אבותיהם, לכן נקראה מכה זו מכת בכורות, כי עצם הדבר שבנים הורגים את הוריהם, זו מכה לעצמה.

בספר "ברך משה" לאדמו"ר רבי משה טייטלבוים מסאטמר מתרץ, במכת בכורות התברר שהיו עוד כמה בכורים שלא ידעו עליהם, בכורים מאב מאשה שזינתה תחת בעלה ונולדו לה ילדים, והם היו בכורים לאביהם.

"אשר אחר הריחיים" (י"א - ה')

מפרשי התורה עמדו על שינויי לשון בפסוקים אלו. בהתראה מתואר הקצה האחרון של הלוקה במכת בכורות, מי שנמצא אחר הריחיים, ובתיאור המכה בפועל מוזכר "בכור השבי אשר בבית הבור" [י"ב - כ"ט]. מדע שינה את התיאור, והאם בכלל יש הבדל ביניהם?

הרשב"ם אומר שאין הבדל ושני הפסוקים אחד הם, כי בכור השבי הוא זה שנמצא אחר הריחיים, שהיו משתמשים עם האסירים כטוחנים, כמו שנאמר על שמשון "ויהי טוחן בבית האסורים" [שופטים ט"ז - כ"א].

רבנו בחיי כתב: אבל שמעתי טעם בשינוי לשון, כי העבדים היו עובדים ביום בעבודת ריחיים, ובלילה היו מחזירים אותם אל הבור, ולכן בנבואת משה שהיתה ביום, נאמר "בכור השפחה אשר אחר הריחיים", ובמעשה שהיה בחצי הלילה, הזכיר "בכור השבי אשר בבית הבור", כי בלילה היו מחזירים אותם לבור.

החוקני מפרש במספר דרכים: א' כששמעו הבכורים שאמר משה "עד בכור השפחה", שמחו ואמרו: נלך בשבי ולא נמות, שהרי בכור השבי הוא פחות מבכור השפחה. אמר הקדוש ברוך הוא, אני אמרתי "עד בכור השפחה", חיייהם שהם לא יצליחו להימלט ממני, אלא אוסיף להכותם "עד בכור השבי". ובדרך אחרת הסביר, כשאמר משה "ומת כל בכור", שמחו בכורי השפחה ואמרו: עכשיו לא יהיה חילוק בינינו ובין אדונינו, כי כמו שאנחנו נוכח גם הם יוכו. כשראו אדוניהם ששמחים במפלתם, אסרו אותם בכור, ובאה עליהם המכה בעודם בכור. נמצא, שבשעת ההתראה הם היו בכור השפחה, ובשעת המכה היו בכור השבי.

"והיתה צעקה גדולה" (י"א - ו')

מבאר המלבי"ם, אין מדובר בצעקת כאב או יגון, אלא מדובר בצעקת המרד, כמו שאמרו בחז"ל שבאותו לילה הם רצו להרוג את פרעה, והחידוש הוא שאת המרד הפנו המצרים דווקא אל השלטון ולא אל בני ישראל - הלא הם העבדים, שעל פי דרך הטבע, הזעם היו אמור לפנות אליהם, ואילו כאן התהפך הטבע עד כדי כך שאפילו הכלבים לא נבחו לכיוון ישראל.

רבי יחזקאל לוינשטיין המשגיח בפוניבז' מתרץ, שהיתה פה מידה כנגד מידה - בוודאי שבשעה שהשליכו המצרים את התינוקות לים, האמהות צעקו, ועכשיו הם קיבלו בחזרה מידה כנגד מידה. כדי שיושלם "דן אנוכי", חייב הדין להיות תואם בשלימות מוחלטת לאופן ולמידת החטא.

"ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו" (י"א - ז')

מה הקשר בין מיתת הבכורות למה שהכלבים לא חרצו לשונם. ואם זה בא לומר שלא ימות אדם מהם (מישראל), היה לו לומר בפירוש ולא ימות מבני ישראל?

מתרץ ה"אור החיים", הגמ' בב"ק [ס:] אומרת, כלבים צועקים, מלאך המוות בא בעיר, לכן אמר "ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו", כדי שתדע שלא ימותו מהיהודים אדם, שהרי לא יחרץ כלב לשונו.

עוד מתרצים, כשאלהיהו בא לעיר, הכלבים משחקים, כשמלאך המוות בא לעיר, הכלבים נובחים. עכשיו הגיעו לכאן גם אליהו הנביא, שכתוב "ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם", ר"ת אליהו. ומצד שני הגיע גם מלאך המוות, והכלבים היו צריכים לשמוח ולככות בעת ובעונה אחת, ולכן הם התבלבלו ושתקו.

ב"מגלה עמוקות" [ואתחנן אופן ק"ד] כתב, אליהו בגימטריה "כלב" (חמישים ושתים) לרמז שכתב אליהו הנביא, הכלבים נכנעים לפניו ומשחקין.

"ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו" (י"א - י)

רבי מרדכי בנעט מסביר את הטעם שלא חרצו הכלבים את לשונם ביציאת מצרים. כי במדרש רבה [שמות א'] כתוב על הפסוק "אכן נודע הדבר", היה משה מהרהר בליבו ואומר, מה חטאו ישראל שנשתעבדו מכל האומות, כיון ששמע "הלהרגני אתה אומר כאשר הרגת את המצרי", אמר לשון הרע יש ביניהן, היאך יהיו ראויים להיגאל. ולא היו יכולים להיגאל עד שלא ירשו מהם עבירת לשון הרע ומלשינות וזה שמדגיש הפסוק, יודע אתה למה זכו ישראל להיגאל, מכיוון ש"לא יחרץ כלב לשונו", שלא נשאר בהם שמץ של לשון הרע, כי חז"ל אמרו "כל המספר לשון הרע ראוי להשליכו לכלבים".

"ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו" (י"א - י)

רבי מאיר מפרמישליץ דרש פסוק זה כך. כלל ידוע בעבודת ה', שעל האדם לנהוג ביושר, שיהיו פיו וליבו שווים, לא שידבר אחד בפה ואחד בלב. יחרץ לשון חיתוך (חרץ דינו - חתך דינו), אל תחתוך ותחלק בין הלב ללשון אחד בפה ואחד בלב, אלא כ- לב, לשונו כמו מחשבת הלב, כך יהיה דיבור הלשון, ורק כך זוכים לשפע ברכה והצלחה.

"ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו" (י"א - י)

יש שואלים מה ההבדל בין שכרם של הצפרדעים לשכר של הכלבים, שהצפרדעים שהיו בתנור האריכו ימים כמבואר כאן בפסוק א' **בבעל הטורים**, והכלב מקבל את הנבילות וטריפות - ומדוע הצפרדעים קיבלו שכר רק לכמה שנים, ואילו הכלב קיבל שכר עד סוף כל הדורות. מבאר רבי דוד מ**טולנא**, מכאן הוכחה שלהתאפק מלומר דבר מה לחבירו, זו מעלה הרבה יותר גדולה מלהיכנס לאש עבור חבירו.

"ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו" (י"א - י)

ה"אור החיים" מדייק מזה שכתוב "ולכל בני ישראל" ולא נאמר ולבני ישראל - שהכלבים לא נבחו היכן שמולם היו מישראל, אבל אם היה איזה מצרי שניסה להסתנן ולהיטמא בתוך ישראל, היו הכלבים נובחים לעברו כדי שיוציאוהו משם, כי הבכורות רצו להינצל על ידי שהסתננו לתוך מושב בני ישראל, שיצאו מנקודת הנחה שבמקום שיש בני ישראל לא יתן המשחית לבוא אל הבית לנגוף, ובכך רצו להינצל, ואז הגיעו הכלבים והחלו לנבוח לעברם עד שהוצאו משם.

"לא יחרץ כלב לשונו" (י"א - י)

רבי יוסף שלום אלישיב התבטא, שאותו לא מעסיק מה הבריות אומרות עליו - גם לא מה שצועקים. אבל - הוסיף מרן רבינו זצוק"ל - אני יודע שיש אנשים שזה כן מפריע להם. מנין לי זאת? יש ראייה מן התורה! הפסוק אומר "ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו" ואני שואל: שישים ריבוא יוצאים ממצרים עם כאלו גילויים של אותות ומופתים - אז מה אכפת לך שאיזה כלב נובח? ! משמע מכאן שיש כאלו שזה בכל זאת מפריע להם!...

"למען רבות מופתי בארץ מצרים" (י"א - ט)

רבי ישראל משקלוב היה אומר בשם רבו הגר"א מוילנא, שאין דבר שלא מרומז בתורה, והגאון היה אומר היכן רמוזים שמותיהם של גדולי ישראל בתורה. כששאלנו אותו היכן רמוז הרמב"ם, אמר, "רבות מופתי בארץ מצרים" ר"ת רמב"ם, ואמנם הרמב"ם היה איש המופת השלישי בארץ מצרים, אחרי משה רבנו. ומי היה השני? שני למשה לא היה - "לא קם כמשה".

"החדש הזה לכם ראש חודשים" (י"ב - ב)

בני ישראל מונים וקובעים את זמניהם וחגיהם על פי הירח. אבל אומות העולם קובעים את זמניהם לפי החמה. [סוכה כ"ט]. רמז, שאומות העולם יכולים להתקיים רק בזמן שטוב ואור להם, וכשהשמש שוקעת, חדלים הם להתקיים ונעלמים. אבל ישראל שמונים לפי הירח, בא לרמז, כשם שהירח מתמעט והולך מתמעט והולך עד שהוא נעלם מהעין ונראה שלא יראה עוד, ואז זורח הוא מחדש ומתרבה והולך ומתגדל והולך, כך גם עם ישראל, אף אם הוא כבר נתון בשפל המדרגה ונדמה כי הנה שוקע הוא כליל, הרי הוא חוזר ומתנער משפלותו, חוזר וזורח במלוא אורו. וכשם שלעתיד לבוא יתמלא אור הירח כאור החמה וכאור שבעת ימי בראשית, כך יהיה גם עתידו של עם ישראל. שמעתי מרבי מאיר מונק בשם ספר "מנחם לדוד", החודש תלוי בלבנה שעושה סיבוב של כעשרים ותשע יום, שתיים עשרה שעות, ותשע"ג חלקים. "כתשעה ועשרים וחצי יום ועוד תשע"ג חלקים", עולה בגימטריה בדיוק כמו הפסוק "החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה".

"החודש הזה לכם ראש חודשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה" (י"ב - ב)

לחודש ניסן, החודש הראשון לחודשי השנה, יש שם נוסף - חודש האביב, על שם היותו אב של י"ב חודשים. - מה הפירוש ניסן - לכאורה שמו על שם הניסים שהיו לישראל במצרים בחודש הזה. מסביר רבי ישראל מרוז'ין, הגמ' בב"מ [ל"ג]. אומרת, הרואה את חמור שונאו רובץ תחת משאו, צריך לעזור לו לפרוק ולטעון מחדש. ומוסיפה הגמ', שהחיוב חל רק אם מדובר בחמור רובץ, ולא בחמור רבצן. מהו רבצן? חמור הרובץ כל היום ורגיל בכך. לפי"ז מובן מה שאנו אומרים בתפילת נעילה "כי אתה סלחן לישראל ומחלן לשבטי ישורון בכל דור ודור", מהו סלחן ומחלן? אין הקב"ה סולח ומוחל פעם אחת בלבד, אלא רגיל בכך עם אחר פעם, בכל דור ודור. וכעת יובן הפסוק [דברים ל' - י"ב - ג] "לא בשמים היא לאמר מי יעלה לנו השמימה ולא מעבר לים היא", אומר רש"י, לא תמצא את התורה לא בסרחנים ולא בתגרני שעוברים מעבר לים. וכי לא מצאנו סוחרים שהיו גדולי תורה ותלמידי חכמים, ואיך אפשר לומר שהתורה לא נמצאת בהם?

אלא, שיש הבדל בין סוחרים לבין סרחנים, כמו ההבדל בין רובץ לרבצן - סוחר העוסק במסחר לפרנסתו, יכולה להיות בו תורה, אבל "סרחן" הרגיל כל ימיו לעסוק רק בסחורתו, אצלו לא תמצא תורה. אומר הרבי מבוהוש, לכן קרוי החודש ניסן, שניסיו אינם מצטמצמים לחודש זה בלבד, אלא "ראשון הוא לכם לחדשי השנה" ומשפיע ניסים רבים לכל השנה כולה.

"החודש הזה לכם ראש חדשים" (י"ב - ב)

"הראהו לבנה בחידושה ואמר לו: כשהירח מתחדש יהיה לך ראש חודש". [רש"י]. ב'ברכת החודש טרם הכרזת יום ראש החודש, אנו מבקשים: "מי שעשה ניסים לאבותינו, וגאל אותם מעבדות לחרות הוא יגאל אותנו בקרוב...!" ויש להבין מהי שייכותה של בקשה זו ל'ברכת החדש'?

וביאר בזה רבי ברוך אפשטיין מפינסק: מצות 'קידוש החודש' היתה המצוה הראשונה שהצטוו בה ישראל בעת שנגאלו ממצרים. לפיכך בתוך 'ברכת החדש' שנתקנה לזכר 'קידוש החודש' [ערוך השולחן תי"ז - ז] מבקשים אנו שכשם שבשעה שהצטוינו במצוה זו נגאלו אבותינו מעבדות לחרות, כן תגאל אותנו ה' אף עתה.

"ראשון הוא לכם לחדשי השנה" (י"ב - ב)

הוא ראשון ואין אחר ראשון. יהודי חייב למנות את החודשים בדרך שניסן יהיה לעולם החודש הראשון. ואלה שכותבים תאריך לועזי, ראוי שיכתבו ינואר ולא ראשון או 1, כי יש חשש שעוברים בכך על "ראשון הוא לכם".

"ויקחו להם איש שה לבית אבות שה לבית" (י"ב - ג)

הרמב"ם ב"מורה נבוכים" [ח"ג פרק מ"ז] מסביר טעם מצוה זו, שהמצרים היו עובדים לטלה, והיו אוסרים לשחוט ולאכול עיזים. וכדי שימחה זכר אלו הדעות אשר אינם אמיתיות, ציווה להקריב אלו השלוש מינים, "מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם וכו'". ומפני זאת הכוונה עצמה, ציוונו לשחוט כבש בפסח ולהזות את דמו במצרים על השערים מבחוץ, לנקות עצמנו מן הדעות ההם ולפרסם שכנגדם, ולהביא להאמין שהמעשה אשר חשבו בו שהוא סיבה ממיתה, הוא המציל ממוות.

והרמב"ן כתב טעם המצווה הזאת, בעבור כי מזל טלה בחודש ניסן בכוחו הגדול, כי הוא מזל הצומח, לכן ציווה לשחוט טלה ולאכול אותו, להודיע שלא בכח מזל יצאנו משם, אלא בגזירת עליון. "ועל דעת רבותינו שהיו המצרים עובדים אותו, כ"ש שהודיע במצוה הזאת שהשיל אלוהיהם וכוחם בהיותו במעלה העליונה שלו וכן אמרו קחו לכם צאן ושחטו הפסח".

"ויקחו להם איש שה לבית אבות שה לבית" (י"ב - ג)

במצוה זו יש עניין מיוחד של "שה לבית", אין מצות שנאמרו במיוחד למשפחה חוץ מ"שה לבית אבות" וכן יש דין של בבית אחד יאכל, ומבאר רבי שמשון רפאל הירש שבזה נקבעה מהותם של ימי הפסח, הקמת הבית היהודי והקדשתו, קבוצת אנשים שמתאחדים, לא בודדים ולא המון עם, אלא משפחה, הם היסוד והבסיס שהקב"ה בונה עליו את עמו.

תכלית המצרים היתה לשבור את חיי המשפחה של עם ישראל. בברית המועצות נתנו יום חופש, אבל תמיד הקפידו שהחופש של האב לא יתאים לחופש של האם, כדי שאף פעם לא ישבו המשפחה כולה ביחד!

ומן הראוי להוסיף את דבריו של רבי שמשון רפאל הירש על הפסוק [שמות ה' - א] שלח עמי ויחוגו לי במדבר" המילה חג היא מלשון 'חוג', על שם שהחוגגים יוצרים מעגל סביב המרכז שאליו כינסם ה'.

המצוה של "שה לבית אבות" הינה להעמיד בחזרה את העניין של המשפחה. ליל הסדר יש בכוחו להשפיע עמוקות על הילדים, אבל פשוט שצריכים להכין את זה, לעבוד על כך. צריך להתכונן לזה זמן רב. פרשיות אלו של יציאת מצרים, של ספר שמות, זה הזמן המתאים לכך.

"ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף" (י"ב - ז)

כך ציווה הקב"ה לומר לעם ישראל. אבל משה רבנו אמר את הדברים בסדר הפוך, "וטבלתם בדם אשר בסף והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות מן הדם" [י"ב - כ"ב]. מדוע שינוי זה? בספר "אוצר אפרים" מביא תירוץ נפלא מהגאון רבי נתן גשטטנער זצ"ל. על הפסוק בפרשת יתרו [י"ט - ד] "ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי", כתב התרגום יהונתן בן עוזיאל, ואשא אתכם על עננים כמו על כנפי נשרים מפילוסין (רעמסס), ואביא אתכם למקום בית המקדש לעשות שם פסח, ובאותו הלילה החזרתי אתכם לפילוסין ומשם קרבתי אתכם ללמוד תורת. כלומר, לפני שלושת אלפים שלוש מאות שנה בערב פסח של מצרים, לקח הקב"ה את אבותינו על ענני כבוד והביאם לירושלים למקום בית המקדש, שם שחטו את הפסח ואח"כ החזירם למצרים. לפי"ז מובן, בציווי, הוצרך הקב"ה להקדים את המזוזות, כי הן בהישג יד תחילה לפני המשקוף, ואין מעבירין על המצוות. אבל למעשה, הרי הקב"ה הביאם לירושלים, שם שחטו את קרבן פסח, ואח"כ החזירם על ענני הכבוד. וא"כ, כשבאו בחזרה, הלא הגיעו מלמעלה ופגשו את המשקוף תחילה, ורק אח"כ ירדו לכיוון המזוזות, לכן נתנו קודם את הדם על המשקוף לפני המזוזות, כדי לא להעביר על המצוות.

"ולא תותירו ממנו עד בוקר" (י"ב - י)

להלן [י"ב - מ"ז] כותבת התורה מצוה נוספת "ועצם לא תשברו בו", הטעם של מצוה זו הוא כתב בספר החינוך, כי העני דרכו לשבור עצמות ולאכול את המוח שבהן, אומר רבי שלמה זלמן אולמן, אב"ד בביסטריץ - גם זו הסיבה מדוע "לא תותירו ממנו עד בוקר משום שהעני דרכו להשאיר מעט ממאכלו ליום מחר, כי אינו יודע אם יהיה לו מחר מה לאכול. לכן בחג הפסח, שהלכו במדבר "וגם צידה לא עשו להם", ציווה אותנו הקב"ה לזיכרון דורות להתנהג במידת האמונה, שלא לדאוג למחר ושלא נתנהג כעננים, לשבור עצמות.

"וככה תאכלו אותו מתניכם חגורים" (י"ב - י"א)

מזומנים לדרך. [רש"י].

שואל הספורנו, למה נצטוו ישראל שבזמן אכילת קרבן הפסח יהיו מתנייהם חגורים, נעליהם ברגליהם וכו', הרי יצאו ממצרים רק למחרת, שנאמר [י"ב - ג"א] "ויהי בעצם היום הזה הוציא ה'". ומתריך, להורות על בטחון בלתי מסופק בקב"ה, בהיותם מכינים עצמם לדרך בעודם בבית כלא.

"וככה תאכלו אותו מתניכם הגורים נעליכם ברגלים ומקלכם בידכם" (י"ב - י"א)

שואל רבי שלום מבעלז, מדוע לא כתוב "רגליכם בנעליכם", שהרי תוחבים את הרגליים לתוך הנעליים, ולא להיפך. ותירץ, ש"רגליכם" הוא מלשון הרגל, אדם רגיל לדבר מסוים ואינו רוצה להשתנות, ו"נעליכם" הוא מלשון מנעול. ורמזה התורה, שהדרך לגאולת האדם משעבוד יצרו היא, שימוש על טבעו ולא יניח שטבעו ימושול בו, כי ההרגל נעשה לטבע, ועל האדם לנעול את טבעו והרגליו. ומקלכם בידם", "מקל" מלשון קל, אלו העבירות שאדם עבר ושנה בהן ונעשו לו כהיתר, ועבירות שאדם דש בעקביו, ורגיל הוא לעבור עליהן, כי נראות כקלות בעיניו. אם אותן עבירות יהיו "בידו", ולא ישמע לעצת יצרו המסיתו לעבור עליהן, כי אז יצא משעבוד לגאולה ומאפילה לאור גדול.

"וככה תאכלו אותו מתניכם הגורים נעליכם ברגלים ומקלכם בידכם" (י"ב - י"א)

שואל הגר"א מוילנא, לשם מה הוצרכה התורה להתיר לנו לאכול בצורה כזאת, מדוע היינו חושבים שאסור? ומתיר, כתוב בתרגום יונתן [הובא לעיל], שהקב"ה לקח את בני ישראל במצרים על ידי עננים, והביא אותם לארץ ישראל למקום המקדש כדי לאכול מהקרבת פסח בליל פסח, ואח"כ החזירם למצרים. ויש דין שלא יכנס אדם להר הבית במקלו ובמנעלו ובחגורתו, היינו חושבים שאסור כך להיות בשעת אכילת הפסח, לכן הצריכה התורה להתיר בפירוש.

"ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה והכיתי כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה

ובכל אלוהי מצרים אעשה שפטים אני ה'" (י"ב - י"א)

פסוק זה נדרש ב'הגדה של פסח' על כך שהקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו גאלנו ממצרים: "ועברתי בארץ מצרים" - "אני ולא מלאך", "והכיתי כל בכור" - "אני ולא שרף", "ובכל אלוהי מצרים אעשה שפטים" - "אני ולא שליח", "אני ה'" - "אני ולא אחר". והנה, במדרש תהלים [פרק ל"ז] אמרו חכמים כי בשונה מגאולת בשר ודם שהיא גאולה זמנית - גאולת ה' היא גאולת עולם. מדוע אפוא לא נגאלנו ממצרים לגאולת עולם?

ביאור מחודש לכך אמר רבי מאיר דן פלוצקי, בעל ה"כלי חמדה" רבה של אוסטרו-מזובייצק: יציאת מצרים כללה שתי גאולות: גאולת הגוף וגאולת הנפש. שכן מלבד שהיינו משועבדים לעבודת פרעה, שבויים היינו אף בכבליה של טומאת מצרים. ומשנגאלנו מעבודת לחירות, התקדשנו בקדושת ישראל. והנה גאולת הגוף שהתבצעה בידי משה אכן התבטלה, אולם גאולת הנפש שהגיעה מידי הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו נותרה בעינה עד עצם היום הזה, ועליה אנו מודים ומהללים בליל הסדר.

מטעם זה הושמט שמו של משה מסדר ההגדה, להזכירנו שעיקר הודאתנו הינה לא על הגאולה הגשמית שנעשתה בידיו, אלא על גאולת הנפש שעדיין קיימת בעינה. ודבר זה מעוררנו לבקש כי בקרוב ניגאל לגאולת עולמים במהרה בימינו.

"ובכל אלוהי מצרים אעשה שפטים" (י"ב - י"א)

של עין נרקבת ושל מתכת נמסת וניתכת לארץ. [רש"י].

אומר רבי איצלה מוואלווין בספרו "פה קדוש", כשהקב"ה אמר למשה רבנו "ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה", היה משה תמה, איך זה יכול להתקיים, הרי ארץ מצרים מלאה גילולים, והרי משה רבנו בעצמו יצא מהעיר כדי להתפלל

בחוזן. ועל זה ענה לו הקב"ה "ובכל אלוהי מצרים אעשה שפטים", כאשר אעבור בארץ מצרים, כבר לא יהיו אלוהיהם של מצרים קיימים, שכן ע"ז של עין תירקב ושל מתכת תותך.

"ובכל אלוהי מצרים אעשה שפטים" (י"ב - י"א)

בפסוק זה כתוב "ובכל אלוהי מצרים", לשון יחיד, ואילו בפרשת מסעי [במדבר ל"ג - ד'] כתוב "ובאלהיהם עשה ה' שפטים". לשון רבים, ולכאורה אם זה לשון יחיד מה באה המילה כל לרבות? מתירץ רבי שלמה קלוגר בספרו "מלוא העומר" לתירץ, כתוב שלא כל אלוהי מצרים הושמדו, שהרי בעל צפון נשאר כדי להטעותן שיאמרו שיראתן תבעה עלבונם [י"ד - ב], לפי"ז אפשר ליישב את הפסוקים, בפרשת מסעי מספרת התורה את סדר יציאתם מארץ מצרים, "ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה וכו' ומצרים מקברים את אשר הכה ה' בהם כל בכור ובאלהיהם עשה ה' שפטים וכו'". בתיאור זה לא יכלה התורה לומר כי השפטים נעשו בכל אלוהי מצרים, כי בשעה שהתורה מדברת עליהם עדיין לא הושמדו כל אלוהי מצרים, שהרי נשאר בעל צפון. אבל כאן שהקב"ה מנבא את הפורענות העתידה לבוא על המצרים, נאמר "ובכל אלוהי מצרים אעשה שפטים", שהפסוק מדבר על העתיד לבוא, וכיון שבסופו של דבר הושמד גם בעל צפון, הרי שאפשר לומר כי השפטים ייעשו בכל אלוהי מצרים, בכלם, גם באלו אשר יישארו קיימים לשעה קצרה.

"ובכל אלוהי מצרים אעשה שפטים" (י"ב - י"א)

שואל רבי אלחנן וסרמן - מה החידוש שהקב"ה, שהוא כל יכול, יש בכוחו לעשות שפטים באלילי עין ואבן? ומתירץ, זוהי הבטחה שכל האידיאלים הגדולים והשיטות הנאורות שאנשים בודים מליבם בכל דור ודור וכוונתם "להציל את העם" בשינויותיהם, ינפצם הקב"ה ויעשה בהם שפטים לעיני העולם כולו.

"אני ה'" (י"ב - י"א)

אני בעצמי ולא ע"י שליח. [רש"י].

שואל רבנו בחיי, מדוע באמת מכת בכורות באה רק על ידי הקב"ה בכבודו ובעצמו? ומתירץ, כי אילו היתה המכה מגיעה ע"י המלאכים, תהיה המכה במידת הדין מתוחה אפילו בישראל, מפני שלא היו ראויים להצלה, וע"כ היה הדין ע"י הקב"ה בכבודו ובעצמו, והיא השכינה שהיא כלולה במידת הדין ובמידת הרחמים, כדי שיינצלו ישראל.

והאר"י"ל כתב, שטומאת מצרים היתה כל כך חזקה וקשה, שאם היו שולחים לשם מלאכים, היו עשויים להשתקע בטומאת מצרים, ואי אפשר היה להביא את גאולתם של ישראל אלא רק בידי הקב"ה בכבודו ובעצמו, כדי שלא להעמיד בסכנה קדושתו של מלך ככל שהוא אשר יצטרך לעבור בטומאתה של מצרים.

"וראיתי את הדם ופסחתי עליכם" (י"ב - י"א)

שואל רבנו בחיי, וכי "הדם" הוא המונע ומגן מפני הנגף, וכי מה יש בו - שאם הוא לא יהיה יבוא הנגף? ומתירץ, למדך הכתוב כי מי שהאמין בקב"ה אמונה שלימה ותלה בו בטחונו ולא חשש לאימת פרעה וגזירתו, זוכה בפהרסיה תועבת מצרים, ונתן על המזוזות ועל המשקוף, הרי זה צדיק ובטח בה', ראוי הוא שיגן עליו ה' מן הנגף ומן המשחית.

"ולא יהיה בכם נגף למושחית בהמותי בארץ מצרים" (י"ב - י"ג)

השאלה המפורסמת היא, הלא כתוב שהקב"ה אמר "אני ולא שרף אני ולא מלאך", ואיך זה מתיישב עם דברי הפסוק "ולא יתן המושחית לבוא אל בתיכם לנגוף" (י"ב - י"ג). אומר ה"בית הלוי", ברגע שהבכורים מתו, הם גם נרקבו מיד ואז באו מגפות נוספות. כלומר, מעבר למכת בכורות, היו גם מושחיתים, וזה הפשט של הכתוב שלא יתן ה' למושחית לנגוף את בתי היהודים, שלא יסבלו לא ממכת הבכורות, ולא מהמגפות שיתחוללו אחריה.

"והיה היום הזה לכם לזכרון וגו'" (י"ב - י"ד)

ידוע כי נס פורים היה בפסח, שהרי "בלילה ההוא נדדה שנת המלך", ואמרו חז"ל שאותו הלילה היה ליל הסדר ועם ישראל היו בתענית כמו שנאמר "ויעבור מרדכי" שביטל את אכילת המצה ושתיית ארבע כוסות ליל הסדר. וביום ט"ז בניסן תלו את המן. (ומה שפורים נקבע באדר הוא כיון שאז היתה אמורה להיות הגזירה של "להשמיד להרוג ולאבד", ולבסוף "ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם").

אומר רבי יצחק חי בוכבזה זצ"ל רמז לדבר בפסוק "והיה היום הזה לכם לזכרון" סופי תיבות המן, רמז למפלת המן ביום פסח לעתיד לבוא.

"וחגותם אותם חג לה' לדורותיכם חוקת עולם תחגוהו" (י"ב - י"ד)

רבי מאיר שמחה מדווינסק אומר, מי שרואה ביציאת מצרים רק יציאה גופנית, מעבדות לחירות, ישאל לשמחה מה זו עושה בזמנינו. - אבל הרואה אותה כיציאה רוחנית, מטומאה לקדושה, יחוג את החג גם בגלות. אם "וחגותם אותם חג לה'" במובן הרוחני, אז "חוקת עולם תחגוהו".

"שבעת ימים מצות תאכלו אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם" (י"ב - י"ג)

בשו"ע [או"ח סימן תר"ב] בהגהות הרמ"א כתב, מותר ליגע ביום כיפור באוכלין ומשקין ליתן לקטנים, ולא חוששים שיאכל וישתה אם יגע. ובמגן אברהם [סק"ו] כתב, ולא דומה לחמץ בפסח שאסור לטלטל חמץ ביו"ט, כי שם שאוכל דברים אחרים חוששים שיאכל גם זה, משא"כ כאן. אומר ה"חתם סופר" בשם תלמידו, שזה מה שכתוב בפסוק, "שבעת ימים מצות תאכלו", לכן "אך ביום הראשון תשביתו" אסור להחזיק החמץ בבית, ואין להשוות ליום כיפור שמוותר ליגע באוכלין, כי ביום כיפור אסור בכלל לאכול ואין כל חשש.

"תשביתו שאור מבתיכם" (י"ב - י"ג)

מובא בספר "אוצר החיים", אומר הקב"ה לישראל, בפסח "תשביתו שאור מבתיכם", תוציאו את האותיות "שאר" מ"ישראל", ותהיו "לי". הקב"ה בחר בנו מכל העמים, וקרבתנו אליו, "והייתם לי", שלי. אנו מצידנו חפצים אמנם בקרבת ה', אבל במשך ימות השנה דבקים בנו כל מיני דברים ופוגמים בקשר שלנו לבורא עולם. גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך, ומי מעכב? שאור שבעיסה [ברכות י"ז]. פסח הוא החג שעם ישראל חוזרים להיות לי, אך ורק של הקב"ה, כולו לה', נקיים לגמרי מכל אותם דברים שדבקים בנו בכל ימות השנה.

"אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם" (י"ב - י"ג)

הגמ' בפסחים [כ"א]. אומרת, שישנם שלושה אופנים של ביעור חמץ, או לשרוף, או לפרר ולפור ולזרות ברוח, או להטיל לים. אומר ה"חתם סופר", גם השמדתה של מצרים באה בשלושה אופנים, "וישקה ה' אל מחנה מצרים בעמוד אש וכו'", "ויולך ה' ברוח קדים עזה", "וינער ה' את מצרים בתוך הים".

"אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם כי כל אוכל מחמצת ונכרתה הנפש

ההיא מישראל מיום הראשון עד יום השביעי" (י"ב - י"ג)

כידוע, באיסור החמור של חמץ, חוץ מאיסור אכילה יש גם חיוב ביעור - "בל יראה ובל ימצא", דבר שלא מצאנו בשאר איסורים. אומר רבי נתן אדלר, א'. כיון שהחמץ נמצא בביתו כל השנה והוא כל כך רגיל אליו, חוששים שאם החמץ יהיה בביתו, ייכשל ויאכל. והסיבה השניה, כיון שאיסור חמץ הוא בכרת, לכן אמרה התורה "בל יראה ובל ימצא". דברים אלו רמוזים בפסוק, "אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם", ומדוע? "כי כל אוכל מחמצת ונכרתה וכו'". ועוד טעם, כיון שהאסור הוא רק שבוע "מיום ראשון עד יום השביעי" ובכל השנה זה מותר ואנשים לא נוהרים מלאוכלו, לכן יש מצוות ביעור.

הוא לבדו יעשה לכם" (י"ב - י"ג)

כתב ב"דעת זקנים", מכאן רמז לימי בד"ו שלא יחול בהם פסח לעולם, "הוא-לבדו" רמז בתוכו אותיות לא בדו.

"ושמרתם את המצות" (י"ב - י"ג)

דרשו חז"ל במכילתא [חובא ברש"י]: "רבי יאשיה אומר: אל תהי קורא את המצות - אלא את המצוות, כדרך שאין מחמיצין את המצות - כך אין מחמיצין את המצוות, אלא אם באה לידך עשה אותה מיד". וברש"י במגילה [דף ו.] כתוב, מצוה שבאה לידך אל תחמיצנה. כשאתה מקיים מצוה, אל תעשה בפנים חמוצות כאילו כפאך שד, בלא רצון, בלי שמחה ונחת רוח. והנה בפשטות אנו מפרשים, שלא יחמיץ אדם את מעשה המצוה, ולא ישתהה בעשייתה - אלא יזרז לעשותה על מנת שלא תאבד ממנו. ואמנם ודאי כך היא הפשטות, אבל יש להוסיף ששייכת שמירה מהחמצה גם באיכות המצוה, וכפי שנבאר.

ולמשל במצה עצמה, הנה עיקר דין השמירה הלא היא בעת עשיית העיסה, שזו עשיית המצוה עצמה, ואילו כל מה שקדם לזה בקצירה ובטחינה לשם מצוה - זהו רק הידור מצוה, כי להלכה נפסק בשו"ע שא"צ שמירה בשעת קצירה.

וא"כ, הייתכן שאחד יהדר ויטייגע בעת הקצירה ובכל עת ההכנה למצוה, בשמירה ובכוונות לשם מצוה, ובבואו אל העשיה עצמה - אל אפיית המצות - יסיח דעתו ויילך לו לטייל? פשוט שלא!!!

וכך ממש הוא הדבר גם בשאר המצוות, עליהם רומז פסוק זה באמרו "ושמרתם את המצות - המצוות", וכגון במצוות שבת אשר אף בה נאמרה לשון "שמירה". הנה יש אנשים שבכל ימות השבוע דואגים הם לשבת וזוכרים את השבת, מכינים וקונים בגדים ומאכלים לכבוד שבת, והרי הם מחמירים ממש כדעת ב"ש שכל השבוע היו אוכלים לכבוד שבת... אך דא עקא, כשבאה שבת עצמה -

משום מה מתעלמים הם מעיקרה של השבת, חוטפים את התפילה ואת האכילה - והולכים לישון...

ע"ז נאמר: "ושמרתם את המצוות" - ללמדנו לשמור את המצוה עצמה, ולא רק את ההכנה למצוה, כי מצוה הבאה לידך - והיא כבר בידך אחרי ההכנה - אל תחמיצנה!!! שלא ירפו ידיך בעת העשייה עצמה, וחלילה תעשה לבסוף את המצוה באופן "חמוץ", אלא - "ושמרתם את המצוות"!!!

והנה פעמים רבות ניתן להבחין באנשים המלאים נמרצות לפני תחילת הזמן או לפני תחילת הסליחות, הם מתרגשים ומתכוונים לפני שמכניסים את הילד לת"ת או לפני היותו בר מצוה, אך לאחר שמגיע הרגע הגדול - כל ההתלהבות וההתרגשויות מתפוגגות ונעלמות, ואת מקומה תופסת הכבדות...

ואף במצוות שבכל יום ויום - אפשר לראות אנשים שממש מתלהבים באמרם "לשם יחוד" קודם עטיפת טלית והנחת תפילין, עוצמים את עיניהם, מגביהים את קולם, ואומרים בעריבות מילה במילה, אך כשמגיעים לבסוף לברכת "להניח תפילין" - מברכים הם במהירות ללא כל כוונה... וכך גם ישנם המתלהבים בהודו, נרגעים בק"ש, וכמעט נרדמים בשמונה עשרה...

וכן מצויים אלו המתנועעים כנוע עצי יער מפני רוח באמרם ז' פעמים את מזמור "למנצח לבני קורח מזמור" קודם תקיעת שופר, ואילו בעת התקיעות עצמן, כאשר מהדרים לחזור ולתקוע עוד כמה שיטות, והזמן מתארך מעט - עיניהם כבר נעוצות מבעד לחלון...

גם מצוי בתפילות ה"ימים נוראים" שמרבים לנגן בפיוטים, וכשמגיעים אל העיקר - ולמשל את הוידויים ביה"כ, כבר תש כוח הציבור, והיגיעות משתלטת עליהם...

כי כך היא דרכו של היצר, למשוך את האדם להוציא את ההתלהבות על ההקדמות וההכנות, עד כשבא אל העיקר - הוא כבר נרגע ומרגיש שעשה את הנצרך!!! היצה"ר מוכן לתת אדם להתלהב ולהתרגש בעת ההכנות למצוה - ובלבד שאות המצוה עצמה יעשה בקרירות כמלומדה!!!

ולכן ע"ז הזהירנו הכתוב באמרו: "ושמרתם את המצוות", שלא נאבד חלילה את עצם המצוה!!!

"ושמרתם את המצוות" (י"ב - י"ז)

אומר רבי יאשיהו, אל תהי קורא "את המצוות" אלא את המצוות, כדרך שאין מחמיצין את המצוות, כך אין מחמיצים את המצוות [רש"י בשם המכילתא].

אומר רבי פנחס מקוריץ, כמו שמצוה שהחמיצה, לא לבד שאין באכילתה מצוה, אלא גם חייב עליה כרת באכילתה. כך מצווה שהחמיצה עוונה חמור.

הבאר היטב [א"ח סימן תמ"ז] כתב בשם האר"י, הנוהר ממשוהו בפסח, מובטח לו שלא יחטא כל השנה. וזה המובן במכילתא, "ושמרתם את המצוות" - ממיילא יהיה ושמרתם את המצוות.

"ושמרתם את המצוות כי בעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים" (י"ב - י"ז)

רבי יאשיהו אומר אל תהי קורא את המצוות אלא את המצוות, כדרך שאין מחמיצין את המצוות, כך אין מחמיצים את המצוות אלא אם באה לידך עשה אותה מיד. [רש"י].

שואל ה"כתב סופר", אם נקרא את הפסוק כפי הדרש "ושמרתם את המצוות", מה יהיה המשכו של הפסוק "כי בעצם היום הזה הוצאתי" שמדבר על יציאת מצרים? ומתריך על פי דרשת חז"ל, שאם היו ישראל נשארים במצרים עוד רגע אחד, לא היתה תקומה, כי היו שוקעים בשער הנ'. מכאן רואים מהי חשיבותו של רגע אחד. מכאן אמרו רבותינו "ושמרתם את המצוות", ואם יש בידך לעשות מצווה אל תחמיצנה, אלא תעשנה מיד, שאין אתה יודע מה יהיה ברגע הבא, וכמאמר חז"ל "אל תאמר לכשאפנה אשנה שמא לא תפנה". והיכן ללמדנו זאת? "כי בעצם היום הזה הוצאתי", תתבונן ביציאת מצרים, ותראה מהי חשיבותו של רגע, שאם היו מתמהמהים עוד רגע, כבר לא יכלו לצאת משם לעולם והיו שקועים בתוך שער הנו"ן ולא היתה לבני ישראל ח"ו תקומה. כך האדם לא ישתהה בקיום המצוה, אלא אם באה לידך, קיימנה מיד, שמא היצה"ר יתגבר עליך ותחמיצנה.

"משכו וקחו לכם צאן" (י"ב - י"ג)

אומר ה"שפת אמת", נראה שדור גלות מצרים היה דור של אנשים גדולים. - לצאת בשעה קלה מכלל עבדי פרעה ולהיכנס לכלל צבא ה', זה לא דבר פשוט. על הפסוק "משכו וקחו לכם צאן" דרשו חז"ל במכילתא, משכו ידיכם מעבודה זרה. כי היו בני ישראל שטופים בעבודה זרה, וקשה היה להם לפרוש ממנה. ומיד אחר כך כתוב "וגם צדה לא עשו להם" [י"ב - י"ג], תוך שעה קלה הפכו והגיעו לאמונה גדולה בה', שאפילו צידה לדרך לא הכינו להם. סימן שאנשים גדולים היו.

"ופסח ה' על הפתח" (י"ב - י"ג)

פתחו לי פתח כחודו של מחט, ואני אפתח לכם פתח כפתחו של היכל. בני היו שקועים במצרים במ"ט שערי טומאה, ולא היתה אצלם שום התעוררות, ושום פתח של תשובה לא נפתח על ידם. לחכות יותר, אי אפשר היה, כי עמדו על סף טמיעה ואבדון, ולכן הקב"ה לא חיכה עד "שיפתחו את הפתח", אלא פתח להם פתח, והקב"ה "ופסח ה' על הפתח", פסח על הפתח לתשובה שלהם, והביא את הגאולה ללא השתדלות מצידם לתשובה.

"ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם לנגוף" (י"ב - י"ג)

שואל הגר"א מוילנא, הרי בהגדה של פסח מובא מספר פעמים שמכת בכורות היתה ע"י הקב"ה בכבודו ובעצמו, שכתוב בהגדה "ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה - אני ולא מלאך", א"כ, ודאי שלא יבוא משחית אחר לבוא? ותירץ, כיון שהיו אנשים מבני ישראל שהגיעה שעתם למות באותו ערב, רצה הקב"ה להגדיל את הנס, ולא ליתן פתחון פה, שבאותו לילה אף אחד לא ימות. וזהו שנאמר "ולא יתן המשחית", שהוא מלאך המוות, "לבוא אל בתיכם לנגוף".

"והיה כי יאמרו אליכם בניכם" (י"ב - י"ג)

בכל הבנים, למעט הבן הרשע, נזכרה לשון "שאלה". בשאלת הבן החכם, "כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדות והחוקים והמשטים אשר ציווה ה' אלוקיני אתכם" [דברים ו' - ז']. בשאלת הבן התם, "והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת" [שמות י"ג - י"ד]. ואילו אצל שאלת הבן הרשע לא נזכרה לשון שאלה, "והיה כי

יאמרו אליכם בניכם". למה אצל הבן הרשע לא נזכרה שאלה, ועוד יש להקשות, אצל כל הבנים מוזכר לאמר, מדוע אצל הבן הרשע לא כתוב לאמר? [שאלת הבן שאינו יודע לשאול לא נזכרת, שהרי הוא לא יודע לשאול, וישנה מצוה לספר לו גם ללא שאלה]. מבאר ה"משך חכמה", החכם והתם שואלים ומחכים לתשובה, ולכן מופיעה גם המילה "לאמר", שמלמדת שהם חיכו לתשובה שתיאמר להם. אבל הבן הרשע לא בא לשאול שאלה ולא מחכה לתשובה, וכשאומר "מה העבודה הזאת לכם", אין כוונתו אלא ללעוג לעבודה שהיא דבר מיותר, וכל רצונו שתישאר קושייתו בחלל העולם כדי שיוכל יותר ללעוג, ולכן אצלו לא הוזכרו לא השאלה ולא ה"לאמר".

"והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם וכו' ויקוד העם וישתחוו" (י"ב - כ"ז - כ"ח)
ויקוד העם על בשורת הבנים שיהיו להם. [רש"י].

שואל ה"חתם סופר", מה השמחה על בשורת הבנים, הרי "והיה כי יאמרו אליכם בניכם" הולך על שאלתו של הרשע, והרי הכלל ש"והיה" אינו אלא לשון שמחה [בר"ר מ"ב, ד"ה ד"א ויהי בימי], ולשמחה זו מה עושה אצל הרשע? ועל זה באה התשובה, "על בשורת הבנים", שבישרו ואמרו להם שאפילו מרשע אין להתייאש, שאף על פי שהוא רשע, עשויים לצאת ממנו ילדים ונכדים טובים. לכן, "ויקוד העם וישתחוו".

רבי שלמה היימן ראש ישיבת תורה ודעת ארה"ב, בספרו "חידושי ר' שלמה" (חלק ג') מתרץ, כל עוד התורה חיה וקיימת וכל עוד מתעסקים בה, גם אם יש בנים שיצאו לתרבות רעה, אבל עם כל זה באים לשאול שאלות, אפילו שאלות אלו הן שאלות אפיקורסיות, הרי זו בשורה טובה. כי אוי לנו אם נגיע למצב שהתורה לא מעניינת אותם, וגם להקשות עליה לא ימצאו בזה עניין. וזו הבשורה הטובה: גם בזמנים רעים של הידרדרות הדור הצעיר, לא תשתכח התורה מישראל, אלא גם אותם אלה שפרקו עול תורה ומצוות יטרחו לשאול ולהקשות. ודווקא מתוך שאלתם, ישובו בסופו של דבר מסורם. מוסיף ראש הישיבה, ישנה פה עוד בשורה טובה, לאותם בנים יהיה את מי לשאול, כי אם הוריהם לא יעסקו בתורה לא יהיה לבניהם את מי לשאול. וא"כ שתי בשורות טובות יש פה: א' שהבנים ישאלו. ב' שלהורים יהיה מה להשיב.

"מה העבודה הזאת לכם" (י"ב - כ"ח)

זו שאלת הרשע. מקשים העולם, הלא גם הבן החכם מקשה "מה העדות והחוקים והמשפטים" [דברים כ"ו - כ"ז], אז מה בינו לבין הרשע? מיישבים העולם, תסתכל בסוף הפסוק, שם מוסיף החכם ואומר "אשר ציווה ה' אלוקינו אתכם" אלוקינו, שאינו כופר אלא מבקש להחכים.

ורבי משה אריה פריינד ראב"ד העדה החרדית בירושלים היה עונה על זה בסדר ליל הפסח, בשם זקינו רבי יהושעלה מקראלי זצ"ל, שבעל ההגדה מתרץ את זה בעצמו - ולפי הוציא את עצמו מן הכלל כפר בעיקר, שהגמ' בגיטין [י"ז] מספרת, שטיטוס הרשע חשב שהרג "את עצמו", כביכול את הקב"ה. ולפי"ז מוסברת הפסקה בהגדה, לפי שהוציא הרשע "את עצמו", היינו את הקב"ה, כפר בעיקר.

"מה העבודה הזאת לכם" (י"ב - כ"ח)

בהגדה של פסח נאמר פסוק זה על הבן הרשע שאמר לכם ולא לו, ורמז לזה, כי תיבות אלו בגימטריה שש מאות ארבעים, כמניין "זהו בן רשע".

רבי אברהם דיין זצ"ל מארם צובא פתח במשל. שני נערים ביקשו לצאת מכפרם וללכת רגלי לעיר הגדולה, לבקש מזלם. נועצו בזקן הכפר, בעל הניסיון. סיפר להם על מהומת החיים והתחרות הפרועה, הטורח והעמל שבחיי העיר. שמע האחד, וידיו רפו, נוח לו בחיי הכפר. ואילו השני התעניין לסוגי המסחר, למי יש לפנות ואיך להתחיל. ידע זקן הכפר: הוא ילך, ויצליח!

הבן הרשע שואל ביאוש: "מה העבודה הזאת לכם", כבר החליט שקשה היא, עבודה מפרכת, ומשך ידיו מראש. ומכאן יודעים אנו שרשע הוא ואינו מעוניין לעבוד את ה', אבל החכם חוקר לפרטים: "מה העדות והחוקים והמשפטים", הוא יפעל ויצליח! (הובא בספר "מעין השבע")

"ואמרתם זבח פסח הוא לה" (י"ב - כ"ח)

הז"ל דרשו מהפסוק "ונשלמה פרים שפתינו", שבזמן הזה מקיימים דין קרבנות במה שלומדים הלכותיהם. "ואמרתם זבח פה - סח", הזבח הוא זה שהפה סח ואומר הלכות קרבנות.

"ואמרתם זבח פסח הוא לה" (י"ב - כ"ח)

יש כאן מדרש פליאה. מכאן ששואלים ודורשים בהלכות פסח קודם לפסח שלוששים יום. מסביר בספר "ילקוט האורים", חצי פ' הוא מ', וחצי ס' - הוא ל', וחצי ח' הוא ד', הרי אותיות למ"ד. וזהו הפירוש, כשתחככו (זבח) את מילת "פסח" לחצאין, יצא למד, היינו לימוד הלכות פסח.

"ואמרתם זבח פסח הוא לה" (י"ב - כ"ח)

בספר "חסד לאברהם" מביא בשם הגר"א מווילנא, שכאן בתשובה הניתנת לשאלתו של הרשע, לא כתוב כבתשובה לשאר שלושת הבנים "ואמרת אליו", אלא סתם "ואמרתם", ולא כתוב אליו. אל הרשע אל תפנו אליו, אל תדברו ואל תינסו איתו בשיחה, אלא "ואמרתם", תדברו לסובבים אותו, לאלה שעמדו סביבו ושמעו את שאלתו, להם תענו, אותם תחזקו. הרשע שואל בלי שהוא רוצה לקבל תשובה, הוא רוצה רק לקנטר, אבל כדי שהשאלה לא תישאר ללא תשובה, עונים לסובבים אותו ולא לו.

"פסח הוא לה" (י"ב - כ"ח)

שלושה שמות יש להר סיני, שבו קיבלו את התורה, ושלושתם רמוזים בתיבת פסח, ראשי תיבות פארן, סיני, חורב.

"ויילכו ויעשו בני ישראל כאשר צוה ה'" (י"ב - כ"ח)

וכי כבר עשו? והלא מראש חודש נאמר להם. אלא מכיוון שקבלו עליהם, מעלה עליהם הכתוב כאלו עשו. [רש"י].

שואל רבי אהרן קוטלר, אם הם עוד לא עשו, מדוע "מעלה עליהם הכתוב כאילו עשו"? ומתרץ, כאילו עשו אין פירושו עשייה ממוש, כי על זה כבר קיבלו שכר, אלא, כיון שקיבלו עליהם, הרי עכשיו הם במדרגה כאילו עשו. ולכן, אדם שקיבל על עצמו עול תורה ומצוות ולעמול בתורה ככל יכולתו, זוכה הוא תיכף ומיד לסייעתא דשמיא שמוסייעת לו להתעלות בלימודו, ואם גם יושב ולומד באמת, מתגברת השגתו בתורה כשאיפתו.

"וילכו ויעשו בני ישראל כאשר צוה ה' את משה ואהרן כן עשו" (י"ב - כ"ה)

ומהו "כן עשו" אף משה ואהרן כן עשו. [רש"י].

אומר ה"ח"תם סופר", הקדימה התורה את בני ישראל למשה ואהרן, לרמוז לך, שבעבודת השם אין קדימה לגדולים, ואין גבהות לפני המקום, וכל מי שהוא זריז ואמיץ יותר, הוא זריז ונשכר.

"ויקם פרעה לילה" (י"ב - ל')

אומר ה"אור החיים", אמנם האיר אותו לילה לישראל כמו יום, כמו שמבואר בזוהר הקדוש, אך כמו בכמת חושך, הנס היה רק לישראל ולא לכל העולם. כך, גם כאשר קם פרעה, הוא ראה רק חושך.

"ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו וכל מצרים וכו'" (י"ב - ל')

ממיתנו. [רש"י].

מה רש"י בא להשמיענו. אומר האדמו"ר מקוצק, רש"י מרמוז על אופיו של אותו רשע, פרעה. פרעה הרי ראה שכל ההתראות של משה התקיימו במלואן, וכאן משה רבנו מתרה בו "ומת כל בכור בארץ מצרים מבכור פרעה וכו' והיתה צעקה גדולה בכל ארץ מצרים אשר כמוהו לא נהיתה", והרשע הזה עומד במריו ובעקשנותו, פשט את בגדיו ועלה על מיטתו לישון, בלב שקט, בלי מורא ופחד. זהו דוגמא של אדם גם רוח, רשע ועז נפש.

"ויקרא למשה ולאהרן לילה" (י"ב - ל"א)

שואל ה"אור החיים", לשם מה חזר הפסוק וכתב שפרעה קרא למשה רבנו בלילה, כבר כתוב לעיל שזה היה בלילה, כמו שכתוב "ויקם פרעה לילה". מתרץ ה"אור החיים", כשמשוה ופרעה נפגשו בפעם האחרונה, הזהיר אותו פרעה שלא יוסיף לראות פניו, "כי ביום ראות פני תמות". עכשיו, כשחיפש את משה ואהרן שהתחבאו מפניו, חשש פרעה שמה שהם מתחבאים ומשתמטים ממנו, כי הם מפחדים ממנו, ולכן צעק לו פרעה, משה, לילה, לילה, ועל זמן זה לא היתה האזהרה - שבאזהרה כתוב "כי ביום ראותך פני תמות". המילה לילה שבפסוק אינה ציון זמן, כי אם תוכן קריאתו של פרעה.

"קומו צאו מתוך עמי" (י"ב - ל"א)

בגמרא [ברכות ט'] מבואר שכבר משעת חצות הלילה קראו המצרים לישראל לצאת, אבל ישראל לא שמעו בקולם ולא יצאו עד הבוקר. שנות דור חיכו ישראל לרגע הגאולה הגדול, והנה, כשהגיע יום הגאולה - ופרעה הרשע והעריץ קורא להם לצאת, בני"י לא יוצאים. מדוע? והתשובה, בני"י יצאו משעבוד מצרים לחירות, ולא היו מחויבים כבר לשמוע בקולו, והיו חייבים לשמוע לציווי אחר - "לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר", ואפילו שעד אור הבוקר יכול פרעה להתחרט, ומי יודע מתי תחזור הזדמנות נדירה זו, אבל עכשיו הם עבדי ה'. זהו כוחו של איסור, וזו היתה עמידתם בניסיון - שגם אם אפשרות בוא הגאולה מותנית בעבירה על "לא תעשה" אחד שבתורה, גם אז אסור לעבור על איסור.

"וישא העם את בצקו טרם יחמיץ משארותם צרותם בשמלתם על שכמם ובני

ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב" (י"ב - ל"ד - ל"ה)

בעל ה"חשק שלמה" מוילנא מביא קושיא בשם אביו, לכאורה התורה הופכת את סדר הדברים. שבתחילה היה צריך להיות כתוב "וישאלו", ואח"כ "וישא העם", שהרי כולם שאלו לפני שיצאו ממצרים, ותירץ, התורה באה לפרש מדוע נשאו משארותם על שכמם ולא הניחו על החמורים ועל הגמלים שלהם. מסבירה התורה, משום ש"בני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב" והגמ' אומרת, שלכל אחד היה משא של תשעים חמורים לוביים שהיו טעונים מכספם וזהבם של מצרים, ולכן לא רצו להניח עליהם משארותם, כי העדיפו להניח שם כסף וזהב.

פירוש נוסף מביא בעל ה"חשק שלמה" בשם אחיו רבי בצלאל הכהן, בעל "מראה כהן", פסח מצרים נהג רק יום אחד, והיה אסור לעשות מלאכה ביום ט"ו. ואפילו שלפי בית הלל מותרת הוצאה גם שלא לצורך אוכל נפש, מ"מ שלא לצורך יו"ט כלל, אסור. לכן היה אסור להם ליהודים לשאת על כתפם כסף וזהב, שזו "הוצאה" שלא לצורך יו"ט, ולכן הניחו את הכסף והזהב על החמורים, כי כלל נקוט בדינו, שאין שביתת בהמה נוהגת ביו"ט. אבל את הבצק, הם לקחו על כתפיהם, שזה הוצאה לצורך אוכל נפש.

"ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות וה' נתן

את חן העם בעיני מצרים וישאלו את מצרים" (י"ב - ל"ה - ל"ו)

בספר "וידבר משה" שואל, אחרי שהתורה אמרה שבני"י עשו כדבר משה וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות, מה ההוספה "וה' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאלו וישאלו את מצרים". ומתרץ, שני הפסוקים מדברים על שני סוגי אנשים, ועל שתי גישות שונות. אמנם נצטוו ישראל להשאל ממצרים כלי כסף וזהב, אבל לא ניתן שיעור למצווה - ה"בני ישראל" והנכבדים שבעם, קיימו את המצווה כמצוותה, הם הרי לא היו רודפי "חומר" ותאבי ממון, וכל מטרתם היתה לקיים את מצוות ה', כדי שתתקיים בשלימותה גזירת "ידע תדע וכו' ואחרי כן יצאו ברכוש גדול". וכיון שדי היה להם במעט כסף וזהב, לא נדרשו למאמץ רב כדי להשיגם, ואף לא הוצרכו לפעולת השתדלות מיוחדת אצל המצרים. משא"כ המון העם הנמשכים בטבעם אחר כסף וזהב, מרגע ששמעו על מצווה זו, עטו עליה כמוצאי שלל וקיימו בהידור רב. הם התאמצו לשאול בכל כוחם מן המצרים עוד ועוד, כדי להעשיר את אוצרותיהם. ולכן הם נדרשו לפעולת השתדלות נמרצת אצל המצרים, וניסו לשאת חן בעיניהם כדי שישכמו להשאל להם. ולכן מעידה התורה כי "ה' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאלו", עד שהכתוב מעיד עליהם "וינצלו את מצרים", שרוקנו אותם לגמרי מכל כספם וזהבם.

"וינצלו את מצרים" (י"ב - ל"ו)

הגמ' בברכות [ט:]: אומרת, עשאוה כמצולה שאין בה דגים. שואל הצ"ח [ברכות ט:]: אם אחרי שרוקנו את מצרים, וכלשונו של רש"י עשאוה כמצולה שאין בה דגים, א"כ מהיכן הגיעה להם ביזת הים, שהיתה גדולה מביזת מצרים. ומתרץ בשם בנו רבי ישראל סגל, בני ישראל הרי גרו ברעמסס, ועבדו בבניית בתים

ב"פיתום ורעמסס", אבל בשאר ערי מצרים לא היו שם, רק בזמן הגאולה היו כולם במצרים בעיר המלוכה. וכל מה ששאלו כלי כסף וכלי זהב ושמלות, שאלו משכניהם היכן שגרו, וכן בעיר המלוכה כשיצאו שאלו מהם ועשו מהם כמצולה שאין בה גדים, אבל בשאר ערי מצרים, שם לא שאלו, ושם נשאר הרבה מאוד, וכשפרעה רדף אחריהם, אסף את כל חייליו ועמו מכל מצרים, ומהם היתה ביזה הים.

"ומושב בני וכו' שלושים שנה וארבע מאות שנה" (י"ב - מ')

ידוע שמנין ארבע מאות שלושים השנים מתחיל מברית בין הכתרים, ואילו השעבוד גופו נגזר לארבע מאות שנה - "ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה". וא"כ למה לא נמשך שעבוד מצרים אלא רק מאתיים ועשר שנים, מאה תשעים פחות מהגזירה. ועל זה עונה המדרש, שהקב"ה כביכול צירף לחשבון את הלילות שהעבדו המצרים את בני ישראל. ולפי"ז אומר הרבי ר' העשיל, שזו כוננת הפסוק [איוב כ"ה ג'] "קץ שם לחושך", מאה תשעים השנים, צורפו אל חשבון השעבוד משום החושך, משום הלילות.

"ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים" (י"ב - מ"א)

בפסוק זה כתוב "יצאו", ובפסוק נ"א כתוב "הוציא ה'", מה פשר השינוי? מתרץ ה"כלי יקר", הערב רב שנתגיירו יצאו מעצמם ממצרים ולהם קרא הכתוב צבאות ה' כי חביבים הגרים לפני הקב"ה אע"פ שאינן בכלל בני ישראל מ"מ צבאות ה' הם ג"כ, כמו ישראל, לכך נאמר בפסוק ראשון יצאו כל צבאות ה' על הגרים שיצאו מעצמם ולא הוציאים ה', אבל בפסוק שני אמר על בני ישראל ממש שהוציאים ה' על צבאותם נוסף על אותן הצבאות שיצאו כבר מעצמם.

הנצי"ב מתרץ עפ"י מה שכותב המכילתא - מה שכתוב "יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים" - זה פמליה של מעלה - המלאכים שהיו במצרים ושמרו על עם ישראל. ומה שכתוב "הוציא ה' את בני ישראל מארץ מצרים על צבאתם" - זה פמליה של מטה, זה עם ישראל.

מסביר הנצי"ב ב"העמק דבר" את דברי המכילתא - דע לך, שכל זמן שפמליה של מעלה נמצאת למטה, יש איזון בין כוחות הקדושה לכוחות הטומאה. כשם שכוחות הקדושה, הגנו על עם ישראל, כוחות הטומאה הגנו על המצרים. היה מצב של 'זה כנגד זה עשה האלקים'. ברגע ש"יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים" - פמליה של מעלה שהגנו על ישראל, באותו רגע "הוציא ה' את בני ישראל מארץ מצרים על צבאתם" - גם כוחות הטומאה יצאו. ברגע שאין כוחות קדושה וטומאה, ירד הקב"ה והוציא את עם ישראל מארץ מצרים.

רבי יהוהאל אברמסקי מתרץ, ברגע שנגמרו המכות הצדיקים שהיו בארץ מצרים רצו לצאת ממצרים כדי להגיע למעמד הר סיני. ורצו לקבל את התורה בשמחה ובששון. עליהם נאמר יצאו פל צבאות ה'. הם לא סתם בני ישראל אלא צבאות ה', אבל היו יהודים שאמרו שלא צריך לצאת. כי עשרת המכות היו למצרים שעשו להם צרות. "עכשיו הכל נגמר. עכשיו אין כבר בעיה לגור במצרים. נשלט על המצרים ונראה להם שאנחנו בעלי בתים כאן, כמו שהם עשו לנו אנו נעשה להם". אמר הקב"ה: אני מוציא אתכם כי אתם הולכים לקבל את התורה! זה

שנאמר "ויהי בעצם היום הזה הוציא ה' את בני ישראל מארץ מצרים" - הוציא הקב"ה את אלה שחשבו להישאר. והם בני ישראל שאינם מצבאות ה', אותם "הוציא ה'" בעל כרחם.

"ליל שימורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים" (י"ב - מ"ב)
משומר ובא מן המזיקין. [רש"י].

מטעם זה מבואר בשו"ע, נהגו לפתוח את דלת הבית בליל הפסח, כדי להראות שהלילה הוא ליל שימורים. שואל ה"בית הלוי", א"כ, למה לא פותחים את הדלת בתחילת הסדר, כשאומר "כל דיכפין", ולא כפי הנהוג שפותחים רק בסוף הסעודה. ומתריך, הגמ' בפסחים [ק"ט]: שואלת, איך תקנו לשתות ארבע כוסות ולא חששו לזוגות, שזה עשוי להביא לידי סכנה. ותירצו באחד התירושים, שלילה זה הוא ליל שימורים, שמור מן המזיקים, ואין לחשוש לזוגות. ולכן פותחים את הדלת דווקא בכוס רביעית, שאילולי הטעם של ליל שימורים, לא היינו מוזגים אותה, לכן פותחים את הדלת ומראים כי זהו ליל שימורים, כדי להצדיק בכך את מזיגתה של הכוס הרביעית.

"כל בן נכר לא יאכל בו" (י"ב - מ"א)

התרגום אונקלוס מתרגם, שזה הולך על יהודי שהשתמד. ורש"י כתב, כל בן נכר, שהתנכרו מעשיו לאביו שבשמים. ולכאורה למה חז"ל דחקו לומר שבן נכר היינו משומד ולא גוי כפשוטו מתרץ ה"משך חכמה" - שאי אפשר להסביר שזה הולך על גוי, שהיה צריך להיות כתוב "לא תאכל". וגם אין לפרש שהציווי הוא לגוי שלא יאכל פסח, כי הרי לא ניתנה תורה לגויים. ולכן מוכח שהתורה מדברת על ישראל מומר, שהתנכרו מעשיו, וממילא משמע מזה גם גוי.

"כל בן נכר לא יאכל בו" (י"ב - מ"א)

התרגום אונקלוס מתרגם, שזה הולך על יהודי שהשתמד. ורש"י כתב, כל בן נכר, שהתנכרו מעשיו לאביו שבשמים.
מדוע בכל נדרי אנו מתירים להתפלל עם העבריינים, ואילו בפסח אנו לא מצרפים אותו. אמר הרבי מקוצק, אם העברייני רוצה לצום איתנו, להצטרף לתפילותינו ולסבלותינו זו ראייה שהוא באמת רוצה להיות חלק מאתנו, אבל אם לעינוי וסבל הוא לא שותף, ורוצה רק להנות מקרבן פסח, על זה נאמר "כל בן נכר לא יאכל בו".

"לא תוציא מן הבית מן הבשר הוצה ועצם לא תשברו בו" (י"ב - מ"א)

הפסוק מתחיל בלשון יחיד, "לא תוציא מן הבית", וסיים בלשון רבים "ועצם לא תשברו בו", מדוע? מתרץ רבי זלמן מוואלוז'ין, הרמב"ם בהלכות קרבן פסח [ט"א - י"א] כותב, שבקרבן פסח אין מוציא אחר מוציא, שאם אחד הוציא כזית מקרבן פסח מחבורה לחבורה, עובר על לאו "לא תוציא מן הבשר הוצה", ואם אחר הוציא את אותו כזית, הרי זה פטור, שאין מוציא אחר מוציא. אבל אם אחד שבר עצם מקרבן פסח, ובא אחר ושבר את אותו עצם, גם השני חייב, שיש שובר אחר שובר, וכלשון הרמב"ם [הלכות קרבן פסח פרק י" הלכה ד'] עברו שניהם על הלאו של "ועצם לא תשברו בו". ולכן, בלאו של הוצאה, כתוב בלשון יחיד, כי אין מוציא אחר מוציא, אבל בשבירת עצם, שיש שובר אחר שובר, כתוב בלשון רבים.

ובספר **"פנינים יקרים"** הסביר לפי המנחת חינוך [מצוה ק"פ], שאיסור הוצאה חוץ לחבורה, הוא רק אם יחיד רוצה להוציא, אבל אם רבים רוצים להוציא, דהיינו, כל החבורה רוצה להוציא, אין בזה איסור. אבל האיסור על שבירת עצם, גם רבים מזהירים.

"ועצם לא תשברו בו" (י"ב - מ"ו)

החינוך כתב טעם מצוה זו, היות ובני ישראל בני מלכים, אין זה מכבודם לשבור עצמות ככלבים. אומר רבי שמואל רוזנבסקי, האיסור של "שבירת עצם" היה רק בזמן בית המקדש ובקרבת פסח, ובכל זאת הטעם נוגע לכל השנה כולה, שהרעיון שעומד מאחורי האיסור, שאדם לא יזלזל ב"בן מלך" שטבוע בו, שבו הוא מחויב בכל רגע ורגע, וחובתו לנהוג בנכבדות כבני מלכים בכל רגע ורגע בחייו, ובשיחתו יראו שמדברים עם בני מלכים, ואם לא נהג כך, הריהו כהגדרת החינוך באכילתו "כגורר עצמות ככלב".

"תורה אחת יהיה לאזרח ולגר הגר" (י"ב - מ"ו)

ר"ת אליהו, לרמזו שלעתיד לבוא, כשיבוא אליהו ותבוא הגאולה תהיה "תורה אחת" בישראל, בלי מחלוקת.

"קדש לי כל בכור פטר כל רחם" (י"ג - ב)

שואל רבי עקיבא איגר, מדוע התקדשו רק "פטר רחם" - בכורים מאם, ולא התקדשו גם הבכורים מאב, והרי הנס היה גם על בכורים מאב, כי אף אם לא היו בבית בכור מאם, אז הגדול שבבית מת, וא"כ, מן הראוי היה לקדש גם הבכורים מאב. ומתריך, במכת בכורות כתוב [י"ב - ג] "ועבר ה' לנגוף את מצרים וראה את הדם על המשקוף וכו' ופסח ה' על הפתח", היינו שהקב"ה בכבודו ובעצמו הרג את כל הבכורות, א"כ למה היו צריכים לשים דם על המשקוף, ולמה היה אסור לצאת מפתח הבית. אמנם, "כיון שניתנה רשות למושחית אינו מבחין בין צדיק לרשע", אבל הרי הקב"ה ודאי יכול להבחין בין בית לבית. ומסביר רבי עקיבא איגר, שעל בכורים מאב יש צורך בהבחנה, שלא כל אחד יודע בוודאות שהא בכור מאביו, ודבר זה גלוי וידוע רק לפני הקב"ה, ולכן בזה פעל הקב"ה בכבודו ובעצמו, שהרי אי אפשר למסור את הדבר בידי שליח. משא"כ בכור מאם, זה דבר ברור, ולכן לגביו יכול לפעול גם שליח, ולכן נאמר "כיון שניתנה רשות למושחית", ולכן היה אסור לצאת מפתח ביתם עד הבוקר. וא"כ, מה שנעשה בידי הקב"ה בכבודו ובעצמו, לא שייך בזה נס כלל, שהרי הקב"ה בעצמו מבחין, אבל הנס היה על הבכורים מאם, שם ניתנו לשליח והשליח לא יודע להבחין, וא"כ, לאחר שבסופו של דבר ניצלו, זה בגדר "נס", וא"כ כשנתקדשו הבכורים, לא נתקדשו רק הבכורים מאם - "פטר רחם".

"שבעת ימים תאכל מצות וכו' מצות יאכל את שבעת הימים" (י"ג - ו - ז)

פעם נמנו גבאי העיר וילנא, וגמרו להפחית לעניי העיר את התמיכה הקבועה לרכישת מצות עקב היוקר שהאמיר באותה שנה. דבר ההחלטה הגיעה לאוזנו של הגר"א מוילנא. מיד כינס את הגבאים כדי להניאם מלבצע את מחשבתם. מה טעם, שאל הגאון את הפרנסים, כתוב בתורה "שבעת ימים תאכל מצות" מצת בלי ו', ובפסוק שלאחריו נאמר "מצות יאכל" כתיב מלא. ללמדנו, שבשעה

שאדם הוא לעצמו, תאכל מצת בכתיב חסר, אבל כאשר "מצות יאכל" לאחריים, אינך רשאי להפחית ועליך לתת בשפע.

"והעברת כל פטר רחם לה' וכו' וכל בכור אדם בבניך תפדה והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת" (י"ג - י"ב - י"ד)

שואל ה"חתם סופר", שאלה זו היא שאלת התם, ושאלה זו מכוונת לענייני פסח מה ראתה התורה לכתוב שאלה זו אחרי פסוקי פדיון בכור, ולא נאמרה במקומה אחרי הפסוקים "שבעת ימים תאכל מצות" "מצות יאכל את שבעת הימים". מתריך ה"חתם סופר" בדרך חידוד. יש מחלוקת בפוסקים, אם אפשר לקיים מצוות פדיון הבן על ידי שליח. הרמ"א [י"ד סימן ש"פ סעיף י'] פוסק, "ואין האב יכול לפדות ע"י שליח". הוא מסתמך על הריב"ש, וכדעתו, כן דעת הרבה אחרונים, ה"ט"ז, הש"ך, המהר"ל והגר"א. ואחרים החולקים עליו שואלים, מה זה שונה מכל מצוה ששלוחו של אדם כמותו, וכמו מצוות מילה? הסוברים כרמ"א מסבירים, כי פדיון בכור הוא לזכר מיתת בכורי מצרים והצלת בכורי ישראל, ומכיון שהצלה זו נעשתה בידי הקב"ה עצמו "אני ולא שליח", לכן על האדם לקיים המצווה בעצמו, כהיכר וכזיכרון למעשה הנס. מביא ה"חתם סופר" ראייה לדברי הרמ"א מפסוק זה, "והעברת כל פטר רחם וכו' תפדה", שהוא בעצמו יפדה. אח"כ באה שאלת התם "מה זאת", מה נשתנה מצוה זו מכל המצוות שבתורה שמועיל בהם שליח. על זה נאמר "ואמרת אליו וכו' ויהרוג ה' (הוא ולא שליח) כל בכור וכו' על כן אני זוכה לה' וכו' וכל בכור בני אפדה".

"וכל פטר חמור תפדה בשה" (י"ג - י"ג)

לחמור יש שני סימני טומאה. א', הוא לא מעלה גרה. ב', אינו מפריס פרסה. והטומאה בולטת בו יותר מבחזיר או נגמל, שיש בכל אחד סימן טהרה אחד. אע"פ כן, החמור הוא בכלל "קדש ליי", שלפעמים קל יותר לקרב אל הקדושה מי שטומאתו גלויה, מלקרב את מי שהוא טמא ומתחפש כביכול שסימן טהרה יש בו.

"וכל פטר חמור תפדה בשה" (י"ג - י"ג)

ועוד, שסייעו את ישראל ביציאתן ממצרים. [רש"י].

שואל רבי יוסף חיים זוננפלד, שתי בעלי חיים עזרו לישראל ביציאת מצרים, החמור במשאם של ישראל ממצרים, והכלב שלא חרץ לשונו, ומדוע לכלב נותנים רק נבילה ולחמור עושים מצוות פטר חמור ומכבדים אותו בפרסום גדול? ומתריך, ההבדל הוא, כאשר שמע החמור שבני ישראל יוצאים ממצרים, אמר להם "תעמיסו עלי" "אני אתכם", החמור נתן כתף, וכמו שכתוב בחז"ל, אין לך עניי שבשיראל שלא לקח משא של תשעים חמורים ואילו הכלב אמר, אני רואה שיש כאן מחלוקת בין מצרים לישראל, אני ניטראלי אני שותק.

"וכל בכור אדם בבניך תפדה" (י"ג - י"ג)

אומר הגר"א מוילנא, בר"ת של המילה בראשית, מרומזת מצוות פדיון הבן, בן ראשון אחר שלושים יום תפדה - בראשית.

אדם בא לרבי יוסף חיים זוננפלד ואמר לו בשם ה"שדי חמד" שאין מקור למה שאומרים שאפשר לפדות פ"ד תעניות בסעודת פדיון הבן. ענה לו ר' יוסף חיים, מצאתי לזה רמז: ראשי תיבות של "אדם בבניך תפדה" - "אם דבר מאכל בפדיון בן נהנית יהיה כאילו תעניות פ"ד התענית".

מספרים, שהזמינו את רבי שלמה זלמן אויערבאך באמצע הלימוד כדי ללכת לפדיון הבן. ענה ר' שלמה זלמן, שהוא באמצע הלימוד. אמר לו המזמין, הרי זה חשוב כפ"ד תעניות. ענה לו ר' שלמה זלמן, "הף" גמרא בגימטריה פ"ד, א"כ, גם הך גמרא חשוב כפ"ד תעניות.

"וכל בכור אדם בבניך תפדה" (י"ג - י"ד)

בסעודת פדיון הבן, הוזמן לשמש ככהן הרב מפוניבז' רבי יוסף שלמה כהנמן, ובדברים שנשא, התעכב על נוסח השאלה ששואל הכהן את אבי הבן לפני הפדיון "במאי בעית טפי, בבנך בכורך או בחמשה סלעים"? אמר הרב, ששאלה זו מתייחסת לאו דווקא לעצם פדיון הבן, אלא היא שאלה עמוקה המתייחסת לכל מהלך החיים של האב הצעיר. בעזרת שאלה זו מדגיש הכהן לאבי הבן שזה עתה מתחיל את דרכו בחינוך, שעליו לבחור מהו העיקרון שינחה אותו בגידול בנו, "במאי בעית טפי", מה העיקר שאתה רואה בחיים. האם הינך מעדיף את הבן הרוחני, ושתעניק לו רק רוחניות, או שמא חשוב לך יותר הכסף, שלצורך השגתו אתה מוכן להקריב את עתיד בנך.

"והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת" (י"ג - י"ד)

בהגדה של פסח, מובאת שאלה זו בשם הבן "תם". אמנם בירושלמי [פסחים פרק י' הלכה ד'] הגירסא היא "טיפש" במקום "תם". הרבי מסאטמר הסביר פעם, שמכיוון שהתלמוד ירושלמי נכתב בא"י, ואווירא דארץ ישראל מחכים, א"כ מי שלא זוכה לחכמה בארץ ישראל, בעל כרחך טיפש הוא.

"והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים מביית עבדים" (י"ג - י"ד)

בהגדה של פסח מובא שזוהי שאלת הבן התם. והתשובה שמושיבין לו, אומר המגיד ממוזריטש, האבא, המלמד, המורה, צריכים להיות כמו חייט טוב שלא מסתפק בתפירת חליפה יפה, אלא מתאים אותה בדיוק לפי מידת הלקוח. גם כשמלמדים בן או תלמיד לא די בהשמעת הדברים והרצאתם, גם אם הם יפים ונוכחים, אלא יש להתאימו למי שאליו מופנים הדברים, כנאמר "ואמרת אליו".

למגיד ממוזריטש היה תלמיד גדול שהתפרסם בעולם על שם ספרו "בעל התניא". פעם בא יהודי לפני בעל התניא, ואמר לו, ששמע עכשיו דברי תורה מפי המגיד, אבל לא הבנתי דבר, משום שהשמייע את דבריו בקול נמוך מידי. אמר לו בעל התניא, טעות בידך, הוא לא דיבר נמוך מידי, הוא דיבר גבוה מידי.

הזדמנות נדירה

מבחר ספרי הסופר הרב דוד זריצקי במכירה מיוחדת במבצע נדיר וחד פעמי

הזדמנות נדירה

**אתה, שרצית להעשיר את ארון הספרים שלך,
שחלמת שילדיך יקראו גם הם
את הספרות האיכותית והמרגשת של זריצקי,
זו ההזדמנות שלך!!!**

**במחיר מיוחד
4 ספרים ב-100 ₪ בלבד**

להשיג אצל בנקודות המכירה

נקודות מכירה:

ירושלים

סנהדרין - פורטני רח' בלוי 37 טל' 02-5821607	קריבין רח' קצות החושן 18 טל' 08-9742964
רמות - גלזר רח' שירת הים 8 טל' 052-7653763	פלדמן רח' רבי עקיבא 6 טל' 08-9743429
הסמינר החדש - טל' 058-3232964	
גילה - זריצקי טל' 052-7688990	ביתר עילית - קליין אגרות משה 15 טל' 02-5802933
נוה יעקב - ברנס רח' בר יקר 418 טל' 02-5835661	אופקים - זריצקי רח' אשל 3 טל' 077-2400266
ישיבת מיר - טל' 052-7688990	רחובות - זריצקי רח' אמרי חיים 2א' טל' 077-2121353

בני-ברק

זריצקי רח' רב אמי 2 טל' 054-8484044	מקומות אחרים בארץ ולפרטים נוספים
ניתן להתקשר לטל'
054-8424024
זריצקי ק. הרצוג טל' 050-4167447	או לשלוח הודעה לתיבת המייל של "נר לדוד"
nerledovid@gmail.com

הזכויות שמורות למלקט הרב יוסף זריצקי שליט"א
 דרוש חכם לב היודע את ערך זיכוי הרבים בלימוד התורה
 ומוכן לתרום את הוצאת הספר "מדשן ביתך" המלא וגדוש יותר מרבבת
 פנינים ורעיונות נפלאים ומתוקים המיועדים לדרשנים, מגידי שיעורים, מרצים
 ושאר מזכי הרבים וכמובן לכל אוהבי תורה ומבקשיה
 ניתן לפנות בטלפון 054/8484044
 או בדואר אלקטרוני com.gmail@mideshenb